

Padežna značenja u suvremenim hrvatskim gramatikama

Kljajić, Danijela

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:907776>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski jednopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Danijela Kljajić

Padežna značenja u suvremenim hrvatskim gramatikama

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2020.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Katedra za suvremeni hrvatski jezik

Diplomski jednopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Danijela Kljajić

Padežna značenja u suvremenim hrvatskim gramatikama

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana kroatistike

Mentorica: prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 3. rujna 2020. godine

Danijela Kljajić, 0122220352
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

U ovome će se radu opisati padežna značenja prema suvremenim hrvatskim gramatikama: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963), *Gramatika hrvatskoga jezika - priručnik za osnovno jezično obrazovanje* (Težak, Babić, 2005), *Hrvatska gramatika* (Barić i dr., 2003), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku* (Katičić, 1986), *Praktična hrvatska gramatika* (Raguž, 1997), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (Silić, Pranjković, 2007). Suvremenim hrvatskim gramatikama bit će pridodana i *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* T. Maretića zbog važnosti oko prijeloma norme. U radu će se govoriti o značenju nesamostalnih/kosih padeža; detaljnije će biti opisana besprijedložna padežna značenja. Sve gramatike navode da je genitiv padež s najviše značenja, a da je dativno značenje negranične direktivnosti, dok se akuzativom izriče granična direktivnost. Temeljno je značenje lokativa prostorno, a sve gramatike navode da lokativ uvijek dolazi s prijedlozima, no upitan je prijedlog *prema* (neke ga gramatike navode uz lokativ, a neke ne). Instrumentalom se najčešće izriče sredstvo. U radu se posebno uspoređuje način opisa vremenskoga značenja.

Ključne riječi: padežna značenja, suvremene hrvatske gramatike, vremensko značenje

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. SUVREMENE HRVATSKE GRAMATIKE	3
3. PADEŽNA ZNAČENJA.....	6
3. 1. Genitiv	6
3.1.1. Genitiv s prijedlozima.....	13
3. 2. Dativ	18
3. 2. 1. Dativ s prijedlozima	21
3. 3. Akuzativ.....	23
3. 3. 1. Akuzativ s prijedlozima	25
3. 4. Lokativ s prijedlozima	28
3. 5. Instrumental	31
3. 5. 1. Instrumental s prijedlozima.....	33
3. 6. Usporedba padežnih značenja u suvremenim hrvatskim gramatikama.....	35
3. 7. Prijedlog <i>prema</i> u gramatikama i jezikoslovnoj literaturi	38
4. VREMENSKO ZNAČENJE.....	42
5. ZAKLJUČAK	44
6. LITERATURA.....	46

1. UVOD

Kao suvremene se hrvatske gramatike, prema knjizi *Povijest hrvatskih gramatika* S. Ham (2006), navode sljedeće gramatike: *Gramatika hrvatskoga jezika*¹ - priručnik za osnovno jezično obrazovanje (Težak, Babić, 2005), *Hrvatska gramatika* (Barić i dr., 2003), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*². *Nacrt za gramatiku* (Katičić, 1986) i *Praktična hrvatska gramatika* (Raguž, 1997). Suvremenim hrvatskim gramatikama pripada i *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*³ (Silić, Pranjković, 2007), a Ham ju nije uvrstila u svoju knjigu jer tada ta gramatika još nije bila tiskana. U ovome će se radu proučavati i *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963) jer je tiskana u drugoj polovici 20. st. Osim navedenih gramatika, proučit će se i *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Maretić, 1963) zbog svoje važnosti oko prijeloma norme te će se neka padežna značenja usporediti s Maretićevom gramatikom.

Imenski se oblici mogu pojaviti kao glavne ili kao zavisne sastavnice spojeva riječi, tj. mogu funkcionirati kao samostalni ili kao nesamostalni članovi rečeničnog ustrojstva. Kakvu će službu imati pojedini imenski oblik, ovisi o njegovim gramatičkim svojstvima, a posebno o padežu. U sintaksi je uobičajeno govoriti o sintaksi padeža, u kojoj se proučavaju značenja i službe pojedinih padežnih oblika (Silić, Pranjković, 2007: 199). Padeži se dijele na samostalne ili glavne te nesamostalne ili kose. Samostalni su padeži nominativ i vokativ, a nesamostalni su genitiv, dativ, akuzativ, lokativ i instrumental. U radu će se govoriti o značenju nesamostalnih / kosih padeža. Prvenstveno će biti riječ o besprijedložnim padežnim značenjima, a usputno će se objasniti i neka prijedložna padežna značenja. Padežna će se značenja prvo opisati prema *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković, 2007), jer je to hrvatska najsuremenija gramatika i vrlo su detaljno opisana sva značenja. Nakon toga će slijediti Maretićeva gramatika i ostale gramatike po svojim kronološkim izdanjima.

Genitivno je značenje najšire, genitiv je padež ticanja, a to znači da je kakav predmet u odnosu s nekim drugim predmetom. Dativno je temeljno značenje negranične direktivnosti, tj. označuje cilj kretanja. Akuzativ kazuje graničnu direktivnost; akuzativom se cilj postiže, dok kod dativa jedan predmet služi kao orijentir drugomu. Lokativ uvijek dolazi s prijedlozima: *na*,

¹ Dalje u radu naslov kratim u: *Gramatika hrvatskoga jezika*.

² Dalje u radu naslov kratim u: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*.

³ Dalje u radu naslov kratim u: *Gramatika hrvatskoga jezika*.

o, po, pri i *u*, a neke gramatike navode i prijedlog *prema*. Temeljno značenje instrumentala je značenje sredstva.

Prema gramatikama usporedit će se vremensko značenje, i to besprijedložno vremensko značenje.

2. SUVREMENE HRVATSKE GRAMATIKE

Suvremenim se hrvatskim gramatikama u radu smatraju *Gramatika hrvatskogsrpskoga jezika*, Težak-Babićeva gramatika, *Hrvatska gramatika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Katičićeva *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* te *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, koja će biti temeljnom pri uspoređivanju padežnih značenja s ostalim gramatikama. Uz te gramatike, pri opisu se upotrebljava i *Praktična gramatika* Dragutina Raguža.

U ovome će se radu opisivati padežna značenja u spomenutim gramatikama te u Maretićevoj gramatici jer je značajno utjecala na suvremenu normu.

Gramatike hrvatskoga jezika⁴ nakon 1950. godine jesu sljedeće: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Ivan Brabec - Mate Hraste - Sreten Živković), *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika / Gramatika hrvatskoga jezika - priručnik za osnovno jezično obrazovanje* (Stjepko Težak - Stjepan Babić), *Kratka gramatika hrvatskoga književnog jezika za strance* (Josip Hamm), *Gramatika*, u: *Jezični savjetnik s gramatikom* (Slavko Pavešić - Zlatko Vince), *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika / Gramatika hrvatskoga književnog jezika / Hrvatska gramatika* (Eugenija Barić - Mijo Lončarić - Dragica Malić - Slavko Pavešić - Mirko Peti - Vesna Zečević - Marija Znika), *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku* (Stjepan Babić), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku* (Radoslav Katičić), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku* (Stjepan Babić - Dalibor Brozović - Milan Moguš - Slavko Pavešić - Ivo Škarić - Stjepan Težak), *Praktična hrvatska gramatika* (Dragutin Raguž), *Školska gramatika hrvatskoga jezika* (Sanda Ham), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (Josip Silić i Ivo Pranjković), *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Ivo Škarić i Stjepko Težak), *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika* (Dalibor Brozović), *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku* (Stjepan Vukušić, Ivan Zoričić i Marija Graselli-Vukušić), *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika* (Ranko Matasović), *Hrvatski izgovor* (Ivo Škarić), *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika* (Anđela Frančić, Lana Hudeček, Milica Mihaljević i Ante Bičanić), *Hrvatska školska gramatika* (Lana Hudeček, Milica Mihaljević).

⁴ <http://ihjj.hr/stranica/gramatike-hrvatskoga-jezika/11/> : Pregled povijesnih i suvremenih gramatika hrvatskoga standardnog jezika

Prema navedenom, u ovome će se radu opisivati padežna značenja iz sljedećih gramatika: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Maretić, 1963), *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963), *Gramatika hrvatskoga jezika - priručnik za osnovno jezično obrazovanje* (Težak, Babić, 2005), *Hrvatska gramatika* (Barić i dr., 2003), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku* (Katičić, 1986), *Praktična hrvatska gramatika* (Raguž, 1997), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (Silić, Pranjković, 2007). Iako Maretićeva gramatika ne pripada gramatikama druge polovice 20. st., ona će se upotrijebiti za usporedbu padežnih značenja suvremenih gramatika. Maretićeva je gramatika 1963. doživjela svoje treće izdanje, ona je zastarjela, ali je dugo bila normativni uzor (Ham, 2006: 201). U *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* nalazi se poglavlje o sintaksi u kojemu je Maretić opširno opisao sintaksu padeža. Maretićeva gramatika nametnula se kao metodološki uzor i uzor jezične pravilnosti i čistoće, određivala je i utvrđivala hrvatsku normu još u drugoj polovici 20. st. (Ham, 2006: 159) te se zbog njezine važnosti padežna značenja suvremenih gramatika uspoređuju s tom gramatikom.

Sintaktičkom se opisu gramatika posvetila Diana Stolac u svojem radu *Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću* (2005: 249 – 276). Autorica također proučava Maretićevu *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, koja je nastala na prijelazu iz 19. u 20. st., jer je „utjecala na kasnije gramatike“ (Stolac, 2005: 250). Maretićeva gramatika sadrži poglavlje o *Sintaksi padeža* te opširno opisuje značenja padeža, a zamjerka je što korpus primjera temelji na djelima Vuka Karadžića i Đure Daničića. Brabec, Hraste i Živković u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika* također navode posebno poveće poglavlje o sintaksi padeža (Stolac, 2005: 257). U Babićevoj i Težakovoj gramatici sintaksa je dana u poglavlju koje je naslovljeno *Rečenica*. No, u toj je gramatici sve podređeno osnovnoškolskoj namjeni gramatike te je gramatika zadržala tradicionalne dijelove sintakse (Stolac, 2005: 258). Skupina autora iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavila je *Priručnu gramatiku hrvatskoga književnog jezika* (drugo izdanje: *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, treće izdanje: *Hrvatska gramatika*). Sintaktički se opis temelji na još neobjavljenoj Katičićevoj *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* (Stolac, 2005: 259). Za razliku od tradicionalnih gramatika, ovu gramatiku karakterizira odustajanje od tradicionalnoga prikaza sintakse padeža; „nema poglavlja o sintaksi padeža, što autori izrijeком objašnjavaju, ali se ipak daju osnovne informacije o funkciji pojedinih padeža u rečenici i to jasnim tabelarnim pregledom“ (Stolac, 2005: 260). Radoslav Katičić objavio je *Sintaksu hrvatskoga književnog jezika* te iznio cjelovit moderan opis sintaktičkoga ustrojstva hrvatskoga jezika (Stolac, 2005: 261). Značajna je opsežna obrada velikoga korpusa. Suvremeni

pristup jezičnoj građi karakterizira i Raguževu *Praktičnu hrvatsku gramatiku*. Ona počiva na suvremenim jezikoslovnim temeljima (Stolac, 2005: 262). Opis padežnih značenja Raguž donosi u poglavlju *Značenje i funkcija padeža*. Ta je gramatika suvremena zbog velikog broja primjera iz razgovornoga, „živog“ jezika.

3. PADEŽNA ZNAČENJA

Imenski oblici (imenice, pridjevi, zamjenice i promjenjivi brojevi) mogu se pojaviti kao glavne ili kao zavisne sastavnice spojeva riječi, tj. mogu funkcionirati kao samostalni (subjekt, objekt, priložna oznaka) ili kao nesamostalni članovi rečeničnog ustrojstva (atribut i apozicija). Kakvu će službu imati pojedini imenski oblik ovisi o njegovim gramatičkim svojstvima, a posebno o padežu. U sintaksi je uobičajeno govoriti o sintaksi padeža, u kojoj se proučavaju značenja i službe pojedinih padežnih oblika u većim sintaktičkim jedinicama i u rečenicama (Pranjkočić, Silić, 2007: 199). Silić i Pranjkočić (2007: 199) padeže dijele na samostalne ili glavne te nesamostalne ili kose. Samostalni su padeži oni koji nisu ovisni o drugim riječima u spoju riječi ili rečenici, a nesamostalni ovise o kakvoj drugoj sastavnici spoja riječi ili o članu rečeničnoga ustrojstva. Nominativ i vokativ su samostalni padeži, a genitiv, dativ, akuzativ, lokativ i instrumental su nesamostalni padeži. U ovome će radu naglasak biti na nesamostalnim (kosim) padežima te će se najviše razmatrati značenja i službe besprijedložnih kosih padeža, a samo usputno će se proći neka od značenja kosih padeža s prijedlozima.

Nominativ i vokativ kao samostalni padeži nisu značajni za ovaj rad, ali će se ukratko opisati i njihovo značenje prema gramatici Silića i Pranjkočića (2007: 199 – 200). Primarna služba nominativa u rečenici jest služba subjekta (npr. *Ulice su opustjele*), a osim toga nominativ često dolazi u službi predikatnog imena (*To je laž*) i kao dio priložne oznake (*Gladan je kao vuk*). Uz imenske riječi u nominativu koje su u sastavu rečenice dolaze i atributi te apozicije, a izvan rečenice nominativ služi za različite vrste imenovanja. Vokativ je najsamostalniji padež. On služi za oslovljavanje sugovornika, tj. za uspostavljanje komunikacije. U nekim tipovima tekstova vokativ može dolaziti umjesto nominativa u službi subjekta, no tada nema funkciju obraćanja.

3. 1. Genitiv

Genitiv ima najšire i najopćenitije značenje. On je padež ticanja; on znači da je kakav predmet u odnosu s nekim drugim predmetom. Taj odnos može biti vremenski ili prostorni, a može biti i logički složeniji; može označavati udaljavanje predmeta od predmeta, pripadnost predmeta predmetu, svojstvo predmeta, dio predmeta, izuzimanje i dr. (Silić, Pranjkočić, 2007: 201). Silić i Pranjkočić (2007: 201- 203) u *Gramatici hrvatskoga jezika* navode više različitih tipova besprijedložnoga genitiva s obzirom na konkretnija značenja i službe: posvojni genitiv,

subjektni, objektni, objasnidbeni (eksplikativni), dijelni (partitivni), genitiv igre, slavenski genitiv, vremenski, genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv, ablativni genitiv, genitiv podrijetla, emfatični, genitiv cjeline (ili vrijednosti) i genitiv obilja i/ili oskudice. Posvojni genitiv označuje posjednika, tj. predmet kojemu što pripada, onoga koji posjeduje, i dolazi uz imenske riječi koje znače posjedovano, npr. *kuća njezina brata*. Subjektni genitiv označuje vršitelja ili prouzročitelja kakve radnje i dolazi uz imenske riječi koje označuju tu radnju. Takve su riječi u pravilu odglagolne (npr. *povratak ratnika*). Taj se genitiv naziva subjektivnim jer ga je moguće preoblikovati u glagolsku konstrukciju u kojoj genitiv dolazi na poziciju subjekta (npr. *Ratnici se vraćaju*). Objektni genitiv označuje predmet (objekt) kakve radnje i također dolazi uz imenice (najčešće odglagolne) koje označuju radnju (npr. *gradnja bolnice*). Naziva se objektnim genitivom jer ga je moguće preoblikovati u glagolske konstrukcije u kojima taj genitiv dolazi u poziciju izravnog objekta (npr. *Grade bolnicu*). Svrha objasnidbenog (eksplikativnog) genitiva je objasniti sadržaj imenice na koju se odnosi, npr. *raspored predavanja*. Dijelni (partitivni) genitiv dolazi uz riječi koje označuju količinu, mjeru kakve tvari ili uz brojeve (npr. *čša vode, dvoje djece*). Može dolaziti uz glagole (*posuditi novaca*) ili u sastavnicama u kojima je pridjev glavna sastavnica (*pun vrlina*). Genitiv igre jest posebna vrsta dijeloga genitiva, a dolazi uz riječi koje označuju igru (npr. *igranje rukometa*). Slavenski je genitiv svojstven slavenskim jezicima te je zbog toga dobio ime. On dolazi u niječnim konstrukcijama na mjestu akuzativa u službi izravnoga objekta, npr. *Ne podnosi ljetnoga sunca*. Taj je genitiv u suvremenome standardnom jeziku vrlo rijedak i stilski obilježen. Vremenski genitiv označuje vrijeme u koje se što zbiva i najčešće dolazi u službi priložne oznake vremena, npr. *prošloga ljeta*. Genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv označuje svojstvo (kvalitetu) neotuđiva predmeta ili dijela predmeta te dolazi isključivo s pridjevnim riječima, npr. *ptica duga vrata*. Genitiv dobi jest podvrsta kvalitativnoga genitiva jer se u njemu sastaju kvalitativno i vremensko značenje (*muškarac srednjih godina*). Ablativni genitiv označuje kakvo odvajanje, udaljavanje, lišavanje koga ili čega te dolazi uz glagole kojima se imenuje udaljavanje od predmeta, lišavanje čega i sl. (npr. *osloboditi se treme*). U genitivu podrijetla prisutna je ablativnost, potjecanje od koga/čega i posvojnost (*On je plemenita roda*). Emfatičnim se genitivom ili genitivom zaklinjanja izražavaju emocije ili se označuje kakvo zaklinjanje (npr. *Budale!, Majke ti*). Genitiv cijene (ili genitiv vrijednosti) jest poseban tip genitiva koji dolazi uz riječi koje označuju cijenu ili vrijednost koga/čega (*To bi vrijedilo truda*). Također je posebna vrsta genitiva i genitiv obilja i/ili oskudice koji dolazi uz riječi koje označuju obilje ili oskudicu (*žedan slave, sit svega*).

Nedostatak je Maretićeve *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* izbor primjera koji je uglavnom iz djela Vuka Karadžića i Đure Daničića, no Tomo Maretić vrlo je detaljno naveo brojna besprijedložna i prijedložna padežna značenja.

Maretić navodi kako se genitivom uglavnom izriče kakvo pripadanje, a to pripadanje može biti raznoliko; može označavati „imanje“, „samo neki odnošaj među predmetima“ ili „radnja koju ko radi ili stanje u kojemu se nalazi može se shvaćati kao pripadanje“ (Maretić, 1963: 564). On dalje navodi sljedeća genitivna značenja: subjektivni, objektivni, partitivni (dijelni), vremenski genitiv, genitiv građe ili materije, genitiv zakletvi itd. Ova su padežna značenja navedena i u *Gramatici hrvatskoga jezika* iako su neka značenja drugačije nazvana; npr. Maretić navodi subjektivni, objektivni i genitiv zakletvi, a Silić i Pranjković ih nazivaju subjektni, objektni i genitiv zaklinjanja. Silić i Pranjković u svojoj gramatici nabrajaju više skupina padežnih značenja od Maretića, ali Maretić detaljnije objašnjava pojedino padežno značenje. Naprimjer za partitivno (dijelno) značenje on navodi uz koje imenice može stajati, o kojim riječima ovisi, uz koje glagole stoji, s kojim se pridjevima slaže i sl. Maretić tako navodi i to da je genitiv dalji objekt s glagolom *igrati se* (1963: 570), npr. *kad se igra jastuka*, a Silić i Pranjković takav genitiv nazivaju genitivom igre (2007: 202). Maretić navodi još poneka značenja poput genitiva usporedbe (*poređenja*), genitiva čuđenja itd. Iz navedenoga se može zaključiti kako je Maretić detaljno opisao genitivna padežna značenja i naveo brojne primjere te je vrlo jasno da je ta gramatika utjecala na kasnije gramatike.

U *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 223 – 224) navodi se kako genitiv ima mnogo funkcija: prisvojni ili posesivni genitiv, subjektni, objektni, kvalitativni ili genitiv kakvoće, eksplikativni, partitivni ili dijelni, genitiv kao logički subjekt, genitiv kao objekt, vremenski genitiv, genitiv uz riječi *evo*, *eto*, *eno* i *neka*, genitiv zaklinjanja ili čuđenja i genitiv s pridjevima koji su uz zamjenice *što*, *išta*, *nešto*, *ništa* i *svašta*. Prisvojnim ili posesivnim genitivom izriče se pripadanje, svojina, čije je *što*, npr. *djelo našega pjesnika*. Obično uz takav genitiv stoji atribut, apozicija ili odnosna rečenica, inače se pripadanje pokazuje posvojnim pridjevima (*pjesnikovo djelo*). „Često se genitivi odnose prema glagolskim imenicama kao subjekti prema predikatima“ te se takvi genitivi zovu subjektni genitivi (npr. *pjevanje ptica*). Objektni se genitiv odnosi prema imenici koju označuje kao objekt prema glagolu, npr. *oslobođenje naših naroda*. Objektni genitiv stoji uz imenice nastale od glagola: *osloboditi*, *proizvoditi*, *sijati*, *žeti* itd. Kvalitativni ili genitiv kakvoće ima različite funkcije u rečenici; može biti atribut (*čovjek plave kose*), predikat ili priložna oznaka (*braća su mi roda*

junačkoga). Eksplikativni genitiv dodaje se imenicama kako bi im upotpunio značenje, tj. kako bi ih objasnio (*izraz duboke zamišljenosti*). Partitivni ili dijelni genitiv ističe da nije riječ o cjelini, nego o dijelu, npr. *Na kongresu se skupilo omladine iz svih krajeva*. Genitiv može biti logički subjekt (*Bez muke nema nauke*). Genitiv može biti objekt ako dolazi uz „odrične prelazne glagole“, npr. *Nisam vidio vlaka*. Genitiv može biti objekt i uz povratne glagole koji znače neko primicanje (primicanje može biti i u prenesenom značenju), npr. *Rado se sjećamo dobrih prijatelja*, ili uz glagole koji znače odmicanje, npr. *Čuvaj se senjske ruke*. Genitiv s atributom znači vrijeme kada se radnja događa, npr. *cijeloga proljeća*. Genitiv stoji uz priloge *evo, eto, eno* i uz riječ *neka* (*eno našega zavičaja*). Genitiv se upotrebljava pri zaklinjanju ili čuđenju (*Tako mi moga uštapa, bit će svakako lopov!*). Genitiv može doći s pridjevima koji su uz zamjenice *što, išta, nešto, ništa, svašta*.

Gramatika hrvatskoga jezika Stjepka Težaka i Stjepana Babića (2005: 290 – 293) navodi kako su podrijetlo (*sin starog ribara*), pripadnost (*povijest čovječanstva*), osobina (*djevojka plavih očiju*) i dio onoga na što se odnosi glagolska radnja (*Daj mi vode*) najčešća genitivna značenja. Osim toga genitiv u rečenici može biti: atribut (*Bijaše to momčić brze ruke*), izravni objekt (*Dajte mu zraka*), neizravni objekt (*Tu još nema cenzure*), dio predikata (*Hlapić je uvijek bio dobre volje*), priložna oznaka vremena (*Ove zime gotovo i nema snijega*) i dopuna pridjevu (*Ona je bila prepuna nekih osjećaja*). Nadalje genitiv može označavati cjelinu od koje se uzima samo dio te se on naziva dijelni ili partitivni genitiv (*Donesite nam vode*). Kvalitativni se genitiv koristi za označavanje osobine (*Pojavi se starac bijele brade*). Posvojni (posesivni) genitiv označava pripadnost i podrijetlo (*Ante je sin ribara*). Nadalje se objašnjava kada je točno upotrebljavati posvojni genitiv, a kada je netočno te onda treba upotrijebiti posvojni pridjev. Posvojni se genitiv upotrebljava kad je uz takav genitiv atribut ili apozicija (npr. *zaručnica moga brata*) i kad se od imenice ne tvori odgovarajući posvojni pridjev (*granice carstva → netočno je carske granice*). Težak i Babić još naglašavaju kako treba razlikovati posvojni genitiv od genitiva koji označava građu. Gradivni genitiv uvijek dolazi s prijedlogom *od* (*kuća od karata*).

Hrvatska gramatika (Barić i dr., 2003) ne donosi prikaz sintakse padeža kao što je to opisano u prethodnim gramatikama, tj. nema poglavlja o sintaksi padeža nego se usputno objašnjavaju samo neka padežna značenja. Iako nema posebnog poglavlja o sintaksi padeža, autori te gramatike ponudili su tabelarni prikaz (Barić i dr., 2003: 581) pregleda sintaktičkih funkcija padeža, tj. naveli su u kojoj se sve sintaktičkoj kategoriji koji padež pojavljuje i kakvo mu je sintaktičko značenje. Prema tom tabelarnom prikazu genitiv može biti: posvojni genitiv,

genitiv svojstva, partitivni genitiv, tzv. logički subjekt, imenski genitiv, genitiv vremena, neizravni genitiv, slavenski genitiv, genitiv cjeline, genitiv sadržaja, objasnidbeni genitiv, subjektni genitiv i objektni genitiv. Kroz razna poglavlja te gramatike nude se objašnjenja nekih genitivnih značenja. Autori (Barić i dr., 2003: 102) za genitiv tvrde da ima najširu službu, te da se genitivom pokazuje djelomičnost, otkidanje, udaljavanje, približavanje, potjecanje i pripadanje. Posvojni genitiv ili genitiv posesivni (Barić i dr., 2003: 557 – 558) jest imenički atribut u genitivu kojim se izriče pripadnost po vlasništvu ili kakvu sličnom pravu i vlasti (npr. *Kaput tvoga brata visi u hodniku*). Posvojnim se genitivom može izricati i pripadnost po rodbinskom odnosu te pripadnost koja se zamišlja kao neko pridruživanje slično vlasništvu ili srodstvu. Genitiv je cjeline (Barić i dr., 2003: 558 – 559) imenički atribut u genitivu kojim se izriče pripadnost dijela svojoj cjelini ili nekoj svojoj sastavnici (npr. *Našli smo se na uglu ulice*). Genitivom cjeline može se izricati: materijalni predmet kojemu pripada neki dio; biće kojem pripada tijelo ili neki njegov dio; predmet ili biće kojemu po funkciji ili uzroku pripada nešto što u užem smislu nije njegov dio niti dio njegova tijela; nešto što nije osoba ni predmet, a pripada mu kakav dio; ono po čemu kao širem sklopu pripada kakav apstraktni pojam ili predodžba. Dijelni ili partitivni genitiv (Barić i dr., 2003: 559) imenički je atribut u genitivu kojim se označava pripadanje kakva komada, kakve količine ili mjere dijelu neke tvari, skupa predmeta ili bića, kazujući tako pripadanje samo dijelu, a ne cjelini (npr. *Eto vam i čaša vina*). Genitiv sadržaja (Barić i dr., 2003: 559) imenički je atribut u genitivu kojim se označava pripadnost općijeg pojma određenijem sadržaju te genitiv sadržaja dolazi uz imenice uz koje je atribut semantički obavezan. Objasnidbeni ili eksplikativni genitiv jest imenički atribut u genitivu kojim se „izriče i pripadanje u kojemu se imenica uz koju atribut stoji i sama atributna imenica odnose na isto, pa imenica u atributu služi samo kao dodatno objašnjenje imenici uz koju stoji“ (Barić i dr., 2003: 560). Zbog toga se takav imenički atribut, kojim se pripadnost izriče kao objašnjenje, zove objasnidbeni ili eksplikativni genitiv. Naprimjer: *Zahvatio ga je požar strasti*. Subjektnim se genitivom (Barić i dr., 2003: 561) izriče pripadnost radnje svojem vršitelju (*Pjevanje ptica je stalo*). Pripadnost koja je izrečena imeničkim atributom u genitivu može biti i pripadnost radnje njezinu objektu, a taj imenički atribut u genitivu naziva se objektnim genitivom, npr. *Počela je berba grožđa* (Barić i dr., 2003: 561 – 562). Genitivni izraz kojim se izriče kakvo svojstvo jest genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv (Barić i dr., 2003: 562), a taj se izraz sastoji od imenice u genitivu i njezina obaveznog atributa (npr. *Upoznao sam čovjeka dobre naravi*). Genitivom vremena (Barić i dr., 2003: 552) označava se vremenski odsječak u kojemu se odvija ono što se izriče predikatom (npr. *Što si radio cijeloga ljeta?*). Autori *Hrvatske gramatike* (Barić i dr., 2003: 446) slavenski genitiv definiraju na sljedeći način: „Kad se radnja prelaznoga glagola

niječe, izravni objekt u akuzativu može se zamijeniti genitivom. Takva je zamjena karakteristična za slavenske jezike. Stoga se takav genitiv izravnoga objekta uz zanijekane prelazne glagole naziva slavenskim genitivom“. Primjer slavenskoga genitiva: *Nisam više otkidao očiju od nje.*

Radoslav Katičić u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* (1986) padeže je opisao prema gramatičkim ulogama koje obavljaju pa se semantički podaci o nominativu pronalaze unutar poglavlja o subjektu, podaci o akuzativu najviše unutar poglavlja o objektu, a o kosim padežima unutar poglavlja o indirektnom objektu. Nakon što je opisao gramatičku ulogu, Katičić navodi i semantičko značenje pojedinog padeža. Značenje genitiva najviše se može pronaći unutar poglavlja o indirektnom objektu i o imenskom atributu, a nešto manje unutar poglavlja o priložnim oznakama. Katičić (1986: 264) navodi da „objekt može biti imenica ili zamjenica i u kojem drugom kosom padežu osim akuzativa. Takav se objekt zove indirektan (neizravan).“ On zatim navodi glagole koji otvaraju mjesto indirektnom objektu u genitivu te objašnjava njihovo značenje i tako ih grupira u sljedeća genitivna značenja: ablativni ili genitiv odvajanja, genitiv sjećanja, genitiv igre, partitivni ili dijelni genitiv i slavenski genitiv. Ablativni ili genitiv odvajanja (Katičić, 1986: 98 – 100) jest genitiv koji stoji uz povratne glagole koji znače odvajanje, oslobađanje i odbojno čuvstvovanje (npr. *bojati se, plašiti se, stidjeti se...*). Genitiv s povratnim glagolima koji izriču prisjećanje naziva se genitiv sjećanja, a genitiv s glagolom *igrati se* naziva se genitivom igre (Katičić, 1986: 100). „Umjesto direktnoga objekta u akuzativu stoji i genitiv kad objektna imenica ne označuje kakav cjelovit predmet nego tvar, ili se bar tako zamišlja, i kad se hoće izreći da je direktni objekt u tom slučaju samo dio te stvari, a ne ona cijela.“ Tako Katičić objašnjava partitivni ili dijelni genitiv koji je u rečenici u službi direktnog objekta. Pripadanje se može izreći i genitivom imeničkog atributa, a pripadanje može biti pripadanje nekoga komada, neke količine ili neke mjere dijelu neke stvari ili nekoga skupa predmeta ili bića te se tako izriče pripadanje dijelu, a ne cjelini (Katičić, 1986: 425). Objekt u akuzativu može se pri nijekanju rečenice zamijeniti genitivom, a ta je zamjena karakteristična za slavenske jezike pa se takav genitiv direktnoga objekta uz zanijekane prijelazne glagole naziva slavenskim genitivom (Katičić, 1986: 131). Genitiv u rečenici može imati gramatičku funkciju imeničkog atributa te tada genitiv može imati sljedeća značenja: posvojni ili posesivni genitiv, genitiv cjeline, dijelni ili partitivni, genitiv sadržaja, objasnidbeni ili eksplikativni, subjekatni, objekatni i genitiv svojstva. Dijelni ili partitivni genitiv već je objašnjen unutar dijela teksta o indirektnom objektu. Imenički atribut koji označava pripadnost po vlasništvu ili po kakvu sličnom pravu ili vlasti, a u genitivu je, naziva se posvojni ili posesivni genitiv (Katičić, 1986:

421). Pripadnost koja se izriče genitivom imeničkoga atributa može biti pripadnost cjeline svojemu dijelu ili nekoj svojoj sastavnici i on se zove genitiv cjeline (Katičić, 1986: 423). Imenički atribut koji je u genitivu i izriče pripadanje nekog općijeg pojma nekom određenijem sadržaju zove se genitiv sadržaja (Katičić, 1986: 426). Imenički atribut koji sadrži objašnjenje imenice uz koju stoji naziva se objasnidbeni ili eksplikativni genitiv (Katičić, 1986: 428). Pripadnost koja je izražena genitivom može biti pripadnost radnje svojemu vršitelju i takav se imenički atribut zove genitiv subjekatni (Katičić, 1986: 430). Ako je pripadnost, koju izriče genitiv imeničkoga atributa, pripadnost radnje njezinu predmetu onda se takav imenički atribut zove genitiv objekatni (Katičić, 1986: 432). Genitivni izrazi koji se sastoje od imenice u genitivu uz koju je obvezatan atribut, a izriču kakvo svojstvo, zovu se genitiv svojstva ili genitivus qualitatis (Katičić, 1986: 435). Kada je genitiv u rečenici u službi priložne oznake, onda on može imati vremensko značenje (Katičić, 1986: 82).

Dragutin Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (1997: 119 – 122) navodi sljedeća značenja genitiva: posvojni genitiv, subjektni, genitiv opće pripadnosti, vremenski genitiv, kvalitativni, ablativni, dijelni (partitivni), „slavenski“ genitiv, genitiv divljenja ili iznenađenja, genitiv s riječima *eno, evo, eto*, genitiv zakletve. Posvojnim se genitivom označava pripadnost ili vlasništvo, npr. *brat njezina muža*. Kod posvojnog genitiva obično moraju biti najmanje dva člana, tj. dvije riječi, jer ako je samo jedan član koji je obilježen kao vlasnik, onda je genitiv nepravilan i zamjenjuje ga posvojni pridjev, npr. *očeva kuća*. No genitiv je moguć ako je riječ o predstavniku vrste (kada nije riječ o konkretnoj osobi), npr. *glas naroda*. Subjektnim se genitivom označava vršitelj ili uzročnik radnje, npr. *ljubav majke*. Takvi su genitivi mogući i od jednoga člana, no pravilnije je napraviti posvojni ili odnosni pridjev, npr. *majčina ljubav*. Ako se genitiv odnosi na određenu osobu, onda je bolje koristiti genitiv. Isto je tako u slučaju kada je riječ o neosobnome ili neživom, npr. *zalazak sunca*. Kod objektnog genitiva genitivni je oblik objekt radnje, npr. *odgoj djece*, i on se rijetko pretvara u posvojni pridjev. Genitiv opće pripadnosti objašnjava sadržaj ili uzajamnu pripadnost, npr. *povijest Hrvata*. Vremenski se genitiv koristi kao priložna oznaka vremena, npr. *Došla je prošloga četvrtka*. Kod vremenskog genitiva je uz imenicu obavezan atribut (netočno je *Došla je četvrtka*). Kvalitativni je genitiv opisni i uz takav je genitiv obavezan atribut, npr. *kaput zelene boje*. Ablativni je genitiv udaljavanja, odvajanja i on dolazi s povratnim glagolima *stidjeti se, osloboditi se, čuvati se, odreći se, bojati se, prepasti se, plašiti se, okaniti se* i sl., npr. *Odrekli su ga se*. Dijelni ili partitivni genitiv dolazi s riječima za količinu ili broj (*malo kruha*), kad se misli samo na dio – uz glagole (*kupiti kruha*), s pridjevima *pun, vrijedan, žedan, gladan, sit* i sl. (*gladan kruha*), s

prilogom *žao* (*Žao mi je djece*), s bezličnim *nema, nije bilo, neće biti* (*Nema više vode*). „Slavenski“ genitiv dolazi uz negaciju, npr. *Ne pijem ja kave*. No takvi su genitivi rijetki i stilski obilježeni ako ne stoje uz glagol *nemati*, npr. *Ne pišem pisma*. Primjer genitiva iznenađenja ili divljenja: *Krasne djevojke!* Genitiv zakletve karakterističan je za razgovorni stil, npr. *Života mi*.

3.1.1. Genitiv s prijedlozima

Najveći broj prijedloga dolazi uz genitiv, a to je zbog toga što je genitivno značenje najšire. Broj prijedloga s genitivom u posljednje je vrijeme još i porastao jer se neki prijedlozi, koji su se prije slagali s dativom, danas sve češće slažu s genitivom. Silić i Pranjković (2007: 203 – 219) svojoj gramatici navode genitiv s prijedlozima: *od, do, iz, s(a), ispred* i *iza, izvan (van) i unutar, iznad, ispod, više (poviše) i niže, prije, uoči, poslije, nakon, za i tijekom (tokom), dno (podno, nadno, udno) i vrh (povrh, navrh, uvrh, zavrh), čelo, nakraj, onkraj, krajem i potkraj, sred (nasred, posred, usred), oko (okolo), blizu, kod, kraj (pokraj), pored, nadomak, nadohvat, u i mimo, mjesto (umjesto, namjesto) i uime, putem, pomoću i posredstvom, između, spram (naspram), put, protiv, nasuprot (usuprot), usprkos i unatoč, zbog, uslijed i radi, glede, prigodom, prilikom i povodom*. U sljedećem će se dijelu ukratko opisati pojedina značenja prijedloga s genitivom prema *Gramatici hrvatskoga jezika* (Pranjković, Silić, 2007: 204 – 219), i to samo onih čija je upotreba danas uobičajena.

Genitiv s prijedlogom *od* najtipičniji je i najbliži temeljnom značenju genitiva, a to je ablativno značenje⁵. Vremensko ablativno značenje označava početak kakvog vremenskoga tijeka. Prijedložno-padežni izrazi⁶ s prijedlogom *od* mogu imati uzročno (značenje djelatnoga uzroka) ili načinsko značenje. Prijedlog *od* u prijedložno-padežnim izrazima može imati značenje uspoređivanja. Genitiv s prijedlogom *od* rabi se i u službi atributa, obično s kvalitativnim značenjem, a atributnog je karaktera i objasnidbeni genitiv. Genitiv s prijedlogom *od* često označuje ablativnost koja je vezana za podrijetlo, a ablativne je naravi i tvorni genitiv (genitiv materije). Primjer genitiva s prijedlogom *od*: *Bježi od kuće, Često pati od glavobolje, momak od oka, kuća od kamena* itd.

⁵ Genitivna su značenja detaljno objašnjenja u prethodnom dijelu rada, stoga ću ovdje samo navoditi značenja pojedinih prijedloga.

⁶ U *Školskoj gramatici hrvatskoga jezika* Sande Ham (2002: 99) prijedlozi koji su u vezi s riječi u kojem kosom padežu nazivaju se prijedložnim izrazom. *Hrvatska gramatika* (Barić i dr., 2005: 278) prijedložni izraz tumači kao vezu prijedloga s imenicom. Silić i Pranjković (2007: 244) prijedloge koji dolaze uz kose padeže imenskih riječi nazivaju prijedložnim tagmemima.

Temeljno značenje genitiva s prijedlogom *do* vezano je za adlokalnost (prostorno kretanje jednoga predmeta prema drugomu kao granici kretanja). Prijedlog *do* može značiti i mirovanje ili statičnost. Genitiv s prijedlogom *do* može imati i vremensko značenje te značenje obuhvaćanja/uključivanja. Primjeri genitiva s prijedlogom *do*: *Buka se čula do kolodvora*, *Nismo zaspali do jutra*, *Popili su sve do zadnje kapi* itd.

Genitiv s prijedlogom *iz* također je ablativnoga karaktera, ali ovdje prijedlog *iz* pretpostavlja da kretanje, odvajanje, potjecanje ili sl. počinje iz unutrašnjosti kakva drugog predmeta. Ablativno se značenje može odnositi i na vrijeme. Genitiv s prijedlogom *iz* može označavati i način, podrijetlo predmeta, a čest je i tvarni genitiv s tim prijedlogom. Primjeri: *Otpušten je iz službe*, *Priče iz davnine*, *Talijan iz Istre*...

Genitiv s prijedlogom *s(a)* isto ima ablativno značenje kao osnovno. No u ovom slučaju genitiv pretpostavlja da kretanje ili kakva druga aktivnost započinje s gornje, površinske ili vanjske strane kakva predmeta, npr. *Silaze s broda*. Genitiv s prijedlogom *s(a)* može značiti i vrijeme.

Genitiv s prijedlozima *ispred* i *iza* označuje predmet kojemu se s prednje ili sa stražnje strane nalazi ili kreće drugi predmet/predmeti (npr. *Okupili su se ispred crkve* ili *Sjedili smo iza kuće*). Genitiv s prijedlogom *iza* može imati i vremensko značenje (*Javite se iza blagdana*). Osnovno je značenje prijedloga *izvan (van)* „izvanmjesno“, tj. imenica u genitivu označuje predmet ili dio prostora izvan čijih se granica nalazi ili kreće drugi predmet. Osim toga genitiv s tim prijedlogom upotrebljava se i za značenje načina. Prijedlog *unutar* označava da genitiv s tim prijedlogom označuje predmet ili dio prostora u čijim se granicama kreće ili nalazi drugi predmet/predmeti.

Primarno je značenje prijedloga *iznad*, *ispod*, *više (poviše)* i *niže* ablativno; tim se prijedlozima označava s koje strane predmeta se nalazi ili kreće drugi predmet/predmeti.

Genitiv s prijedlozima *prije*, *uoči*, *poslije*, *nakon*, *za* i *tijekom (tokom)* specijalizirani su za označavanje vremena. Prijedlozima *prije* i *uoči* označuje se prijevremenost, prethodnost (anteriornost), dok se prijedlozima *poslije* i *nakon* označuje poslijevremenost (posteriornost). Prijedlog *za* nije čest s genitivom, no kada dolazi s genitivom označuje vrijeme, i to istodobnost vremenskih odsječaka ili događaja. Prijedlozi *tijekom* i *tokom* također označuju istodobnost, no riječ je o istodobnosti u kojoj je istaknuto protjecanje vremena.

Ablativno je značenje svojstveno i genitivu s prijedlozima *dno* (*podno, nadno, udno*) i *vrh* (*povrh, navrh, uvrh, zavrh*) te prijedlozima *nakraj, onkraj* i *čelo* (posljednja dva se rijetko upotrebljavaju). Genitiv s prijedlozima *krajem* i *potkraj* imaju uglavnom vremensko značenje za završne dijelove vremenskih odsječaka.

Genitiv s prijedlozima *sred* (*nasred, posred, usred*) ima ablativno značenje, ali se prijedlogom *usred* može izraziti i vremensko značenje. Prijedlog *oko* (*okolo*) može se rabiti u ablativnom, vremenskom, uzročnom značenju ili značenju približnosti.

Genitiv s prijedlozima *blizu, kod, kraj* (*pokraj*), *pored, nadomak, nadohvat, u* i *mimo* označuju odnos među predmetima kojima je svojstvena blizina. No prijedlozima *blizu, kod, (po)kraj* i *pored* označuje se mirovanje predmeta koji se nalaze u prostornome odnosu dok se ostalim prijedlozima označuje kretanje predmeta koji se nalaze u prostornome odnosu. Prijedlog *blizu* može doći i u vremenskome značenju te označavati količinu, a prijedlozi *mimo* i *pored* mogu se upotrijebiti u ekskluzivnom značenju, tj. u značenju isključivanja.

Prostorni se odnos izražava i genitivom s prijedlozima *duž* (*uzduž*), *širo* i *diljem*. Genitiv s prijedlogom *preko* označava prostornost i to prekomjesnost (translokalnost), a može označavati i sredstvo, vrijeme te usporednost.

Genitiv s prijedlogom *bez* označuje nepostojanje, odsutnost ili lišenost čega te se iz tog značenja razvija uvjetno/pogodbeno značenje ili značenje izuzimanja, a prijedlogu *osim* izuzimanje je osnovno značenje.

Prijedlozi *mjesto* (*umjesto, namjesto*) i *uime* s genitivom dolaze u značenju „umjestomjesnosti“, tj. uopćenom zamjenjivanju. Genitiv s prijedlozima *putem, pomoću* (*s pomoću*) i *posredstvom* označava predmet koji služi kao sredstvo ili kao pomoć pri obavljanju kakve radnje, dakle dolazi u značenju sredstva.

Genitiv s prijedlogom *između* označuje predmet ili predmete kojima se s dviju ili više strana nalaze drugi predmeti. No takvi genitivi mogu imati i vremensko značenje.

Genitiv s prijedlozima *spram* (*naspram*) i *put* označuje usmjerenost. Prijedlog *protiv* označuje suprotnost među dvama predmetima ili događajima, a prijedlog *nasuprot*⁷ (*usuprot*)

⁷ Prijedlog *nasuprot(usuprot)* primarno dolazi s dativom, ali se često rabi i s genitivom (norma propisuje da se rabi uz dativ). (Silić, Pranjaković, 2007: 218)

označuje supostavljenost ili suprotstavljenost dvaju ili više predmeta. Prijedlozi *unatoč* i *usprkos*⁸ imaju dopusno značenje.

Genitiv s prijedlozima *zbog* i *uslijed* dolaze u značenju uzroka, dok genitiv s prijedlogom *radi* (*zaradi*, *poradi*) označuje cilj ili namjeru, ali se često rabi u značenju uzroka iako to nije preporučljivo. Genitiv s prijedlogom *glede* označuje čistu relaciju, a to znači da se predmet na bilo koji način tiče drugog predmeta. Genitiv s prijedlozima *prilikom* ili *prigodom* označuje istodobnost, a s prijedlogom *povodom* ima vremensko-uzročno značenje.

Tomo Maretić u svojoj je gramatici naveo brojne prijedloge koji se slažu s genitivom te je također naveo kako se najviše prijedloga slaže s tim padežom (1963: 573). Silić i Pranjković u svojoj su gramatici naveli kako je danas porastao broj padeža koji se slažu s genitivom, a dokaz tomu je i to što je veći broj prijedloga naveden u njihovoj gramatici nego u gramatici Tome Maretića. Maretić navodi sljedeće prijedloge s genitivom: *bez*, *blizu*, *do*, *duž*, *iz*, *kod*, *kraj*, *mjesto*, *niže*, *od*, *oko*, *osim*, *poslije*, *preko*, *prema*, *prije*, *protiv*, *put*, *radi*, *s*, *sred*, *u*, *van*, *više*, *vrh*, *za*, *zbog*, *ispod*, *ispred*, *iza*, *između*, *iznad*, *izvan*, *nakon*, *pokraj*, *poput*, *poradi*, *pored*, *posred*, *povrh*, *usred* i *zaradi*. Također navodi i sljedeća značenja navedenih prijedloga s genitivom: mjesto, vrijeme, dopiranje ili dosezanje, dopuštanje, potjecanje, odmicanje ili odvajanje, primicanje, pripadanje, protivljenje itd. Neka se od tih značenja podudaraju sa značenjima iz *Gramatike hrvatskoga jezika*, ali su ondje drugačije nazvana, a neka su značenja (tj. prikazani primjeri) u suvremenom hrvatskom jeziku danas zastarjela.

Autori *Gramatike hrvatskosrpskoga jezika* kako genitiv s prijedlozima ima različite službe te najviše zavise od glagola i imaju službu priložnih oznaka, npr. *Od toga trenutka počinje naša historija* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 224). S genitivom se slaže najviše jednostavnih prijedloga; *bez*, *blizu*, *čelo*, *do*, *duž*, *iz*, *kod*, *kraj*, *mjesto*, *niže*, *od*, *oko*, *osim*, *poslije*, *preko*, *prije*, *protiv*, *put*, *radi*, *s*, *sred*, *u*, *van*, *više*, *vrh*, *za*, *zbog*. S genitivom se slažu i gotovo svi složeni prijedlozi: *dovrh*, *ispod*, *ispred*, *između*, *iznad*, *izvan*, *iza*, *nadno*, *nakon*, *nakraj*, *naokolo*, *nasred*, *podno*, *pokraj*, *poput*, *poradi*, *povrh*, *unutar*, *usred*, *zaradi* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 225). Prijedlozi s genitivom mogu imati različita značenja, a autori su te gramatike (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 225 – 227) naveli samo najvažnije prijedloge i njihova značenja (prijedlozi *iza*, *kod*, *od*, *pored*, *preko*, *protiv*, *s(sa)*, *u*, *za*). Budući da prijedlog *od* ima najviše značenja, prikazat će se samo značenja tog prijedloga: odmicanje u prostoru na pitanja *odakle?* (*od istoka*), odmicanje u vremenu na pitanje *otkada?* (*od jutra*), odmicanje uz glagole;

⁸ Ovi prijedlozi također primarno dolaze s dativom.

izbaviti, osloboditi, plašiti se, stidjeti se (izbavio se od nevolje), izvor na pitanje odakle? (od brata), uzrok na pitanje zašto? (pocrvenio je od sramote), materiju od čega je što načinjeno i dijelove od kojih je što sastavljeno (od drveta i stakla), godine, svojstvo, veličinu (selo od trideset kuća), pripadanje uz imenice što znače neživo (noga od stola), cjelinu od koje se uzima dio; uz brojeve i zamjenice (dvojica od nagrađenih), uspoređivanje uz komparativ (ljepši vrabac od purana), vršitelja radnje u pasivnim rečenicama (Izabran sam od naroda), a ponekad se vršitelj radnje kazuje riječima od strane (Oslobođena je gotovo cijela Dalmacija od strane partizana).

Težak i Babić u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005: 291) za genitiv s prijedlozima kažu da: „genitiv s prijedlogom može imati različite službe, a najčešće je kakva priložna oznaka“. Oni ne navode sve prijedloge koji se mogu pojaviti s genitivom nego samo ukratko navode neka od značenja genitiva s prijedlozima, a najčešća su značenja genitiva kao: priložne oznake mjesta, priložne oznake vremena, priložne oznake namjere, priložne oznake načina, priložne oznake pogodbe, priložne oznake dopuštanja i priložne oznake atributa. Nadalje objašnjavaju i to kako genitiv s prijedlogom može još biti i atribut (*To su bile obične svijeće od dinara*), prijedložni objekt (*Obala je podlokana od silnih bujica*) te pridjevna dopuna (*Ima već letala bržih od zvuka*).

U *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr., 2003: 279 – 280) autori su samo nabrojali prijedloge koji mogu doći s genitivom, no ne navode njihova značenja. Sljedeći prijedlozi mogu doći s genitivom: *u, za, s(a), mimo, bez, blizu, čelo, do, duž, ispred, ispod, iz, iza, između, iznad, izvan, kod, kraj, mjesto, nakon, nakraj, nasred, navrh, niže, od, oko, osim, pokraj, ponad, poput, pozadi, pored, poslije, poviše, preko, prije, protiv, put, radi, sred, ukraj, umjesto, uoči, uvrh, uzduž, van, više, vrh, zaradi i zbog*.

Katičićeva *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* ne navodi posebno značenja prijedloga s pojedinim padežima stoga će u dijelu rada o prijedložnim izrazima ta gramatika izostati.

Raguž (1997: 122) također tvrdi da genitivnih prijedloga ima najviše. On abecednim redom navodi sve prijedloge koji dolaze uz genitiv te navodi njihova značenja i primjere (Raguž, 1997: 122 – 135). Prijedlog *bez* označava odsutnost (*čovjek bez pameti*). Prijedlog *blizu* označava blizinu (*Stanuje blizu nas*). Prijedlog *diljem* znači da nešto ide uzduž i poprijeko, po cijeloj dužini i širini, ali samo uz imenice za velika područja nastanjena ljudima (*diljem domovine*). Prijedlogom *do* označuje se približavanje cilju, nekoj točki i dodir s nečim, bilo u prostoru bilo u vremenu (*raditi do kraja tjedna*). No može označavati i volju, htijenje, želju,

dostizanje cilja, postignuće uspjeha, uzrok, zavisnost. Prijedlog *ispod* znači da je što na nižoj razini od nečega drugoga ili dolazi niže ili manju količinu, stupanj od nečega (*prolaze ispod mosta*). Prijedlog *ispred* znači da je nešto s prednje strane (*ići ispred ostalih*). Prijedlog *iz* ima najviše značenja: izlazak ili napuštanje zatvorena prostora, podrijetlo ili izvor, trajanje, način, uzrok, sredstvo, građa ili sastav. Prijedlog *iza* može doći u vremenskom ili prostornom značenju. Isto značenje ima i prijedlog *između*. *Iznad* i *izvan* imaju prostorno značenje. Prijedlog *kod* znači: blizinu položaja, područje koje je pod vlasništvom ili nadzorom, suprotnost ili dopuštanje, okolnost. Genitiv može doći i s prijedlozima *kraj*, *mimo*, *mjesto*, *nadno*, *nadohvat*, *nadomak*, *nakon*, *nakraj*, *namjesto*, *naokolo*, *nasred*, *nasuprot*, *navrh*, *niže*, *oko*, *okolo*, *onkraj*, *osim*, *pokraj*, *pomoću*, *ponad*, *poput*, *poradi*, *pored*, *poslije*, *posred*, *posredstvom*, *potkraj*, *poviše*, *povodom*, *povrh*, *preko*, *prigodom*, *prije*, *prilikom*, *protiv*, *put*, *putem*, *radi*, *s(a)*, *silom*, *spram*, *sred*, *širo*m, *tokom*⁹, *u*, *uime*, *ukraj*, *umjesto*, *unatoč*, *unutar*, *uoči*, *uslijed*, *usprkos*, *usred*, *uvrh*, *uzduž*, *van/izvan*, *vrh*, *za*, *zaradi*, *zbog*. Najizrazitiji je genitivni prijedlog *od*; ima mnogo značenja, a osnovno mu je značenje odvajanje, odmicanje od neke dodirne točke: odvajanje, udaljavanje (prostorno i vremensko); oslobađanje, izbjegavanje; potjecanje, izvor, podrijetlo; izbor; usporedba; uzrok, povod; način; svojstvo; količina, mjera, cijena i sl.; pripadnost; građa; objasnidbeni genitiv; sredstvo; pasivna konstrukcija.

3. 2. Dativ

Negranična je direktivnost temeljno značenje dativa, a to znači da odnos između dvaju predmeta pretpostavlja približavanje jednoga predmeta drugomu, s time da jedan od tih predmeta služi drugomu kao orijentir. Silić i Pranjković (2007: 219) navode primjer *ići šumi / k šumi* te objašnjavaju kako to ne mora pretpostavljati da će se u šumu doista otići, dok se primjerom *ići u šumu* (akuzativno značenje) označuje cilj kretanja. Besprijedložni dativ ima sljedeća konkretnija značenja (Silić, Pranjković, 2007: 219 – 220): dativ negranične direktivnosti ili dativ smjera, dativ namjene, dativ koristi ili štete, usklični dativ, posvojni dativ, dativ interesa ili etički dativ, dativ s infinitivom i emfatični dativ. Temeljno značenje dativa dolazi do izražaja u dativu negranične direktivnosti ili dativu smjera (npr. *ići bratu*). Dativ namjene označuje predmet (ili osobu) kojemu se što namjenjuje i dolazi uz glagole koji označuju kakvo davanje ili kakvo govorenje kao njihov neizravni objekt (npr. *pokloniti (haljinu) sestri*). Jedna vrsta dativa namjene jest dativ koristi ili štete, s tim da on označuje onoga kojemu se što čini s ciljem da mu

⁹ Norma propisuje uporabu prijedloga *tijekom*.

bude na korist ili na štetu (npr. *raditi njima na štetu*). Tom je dativu sličan i usklični dativ koji dolazi uz usklične riječi (*Ja meni!*). Posvojni dativ ima značenje koje je vrlo blisko značenju posvojnih zamjenica, pa su takvi dativi tim zamjenicama i zamjenjivi (npr. *Djeca su joj dobro* → *Njezina su djeca dobro*). Dativ interesa (etički dativ) označuje interes da se dogodi ili ne dogodi ono o čemu se priopćuje, npr. *Da si ti meni živ i zdrav*. Dativ s infinitivom u suvremenom je jeziku rijedak, a često dolazi u rečenicama koje izražavaju mogućnost, potrebu ili nužnost (npr. *Što nam je činiti?*). Emfatični genitiv najčešće dolazi u zakletvama i označuje onoga ili one na koje se ta zakletva odnosi. Taj je dativ sličan posvojnima (npr. *Majke mi moje*).

U Maretićevoj gramatici (1963: 577 – 581) opisana su slična dativna značenja, npr. posvojni dativ, dativ koristi ili štete, dativ zakletve, enklitički dativ, dativ svrhe, dativ pripadanja itd. Maretić je također naveo kako je temeljno dativno značenje – značenje smjera i to uglavnom uz glagole koji znače kakvo „micanje“.

Brabec, Hraste i Živković (1963: 228 – 229) navode kako dativ može biti objekt, može označavati smjer kretanja, služi kao dodatak različitim vrstama riječi, ponekad označava pripadanje, može biti logički subjekt i značiti duševnu blizinu prema nekome (etički dativ). Dativ kao objekt može doći uz prijelazne i povratne glagole poput: *dosaditi, koristiti, pomoći, nadati se* itd. (*Ukloni se pijanu i ludu*). Glagoli poput: *pomoći, razumjeti, služiti, smetati* itd. mogu imati objekt u dativu ili u akuzativu (npr. *Smetao je cijeloj četi*). Pored bližeg objekta u akuzativu može uz prelazne glagole stajati i dalji objekt u dativu (*Ustaše su Dalmaciju prodale tuđinu*). Dativ može označavati smjer kretanja uz neprijelazne glagole kretanja koji odgovaraju na pitanje *kamo?* (*Svaka ptica svome jatu leti*). Dativ služi i kao dodatak različitim vrstama riječi (imenicama, pridjevima i priložima). Dativ može značiti pripadanje, npr. *Nokti su mu, orati bi mogao*. Dativ može biti logički subjekt uz povratno-bezlične glagole i uz infinitiv s 3. licem pomoćnoga glagola *biti* (*Mi radimo, a njemu se drijema*). Bezlični oblici glagola *biti* s infinitivom slažu se s dativom i znače: *trebati, morati* (*Nama je zasukati rukave*). Etički dativ jest dativ prvoga i drugoga lica enklitičkog oblika lične zamjenice kojim se izražava duševna blizina prema onome s kim govorimo (npr. *Ja sam vam se svega nagledao*). Ponekad umjesto dativa može stajati prijedlog *za* s akuzativom, a da se pritom značenje rečenice ne mijenja (npr. *Je li istina, da ste Velom Joži i vi onako rabotali* → *Je li istina, da ste za Velog Jožu i vi onako rabotali*).

Težak i Babić (2005: 294) u svojoj gramatici tvrde da su temeljna značenja dativa namjena i cilj. Oni navode kako dativ u rečenici može biti: neizravni objekt (*Bratu se nije*

spavalo), atribut (*Tako je došlo i vrijeme večeri*), priložna oznaka mjesta (*Vodim te kući*) i pridjevna dopuna (*Zimi je sa sjenika gledao zvijezde – tako slične žutim, rasprosutim mrvicama žganaca*). Dativ bliskosti ili etički dativ služi za isticanje bliskosti s onime kome se govori (*Što ste nam ušutjeli?*).

Prema *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr., 2003: 581) dativ može biti u funkciji predikatnog imena, predikatnog proširka i tzv. logičkog subjekta. Dativom se može označavati usmjerenost glagolske radnje i namjena glagolske radnje ako je dativ u službi adverbalne oznake. Dativ može biti i neizravni objekt te imenički atribut (tada se dativom izriče posvojnost). Temeljno je značenje dativa usmjerenost, čemu je što namijenjeno ili čemu se teži (Barić i dr., 2003: 102). Dativ može biti predikatno ime i tada označuje da se nekome namjenjuje nešto, a izriče se samo imenskim riječima koje znače što živo, npr. *Bogu božje, caru carevo!* (Barić i dr., 2003: 403). Adverbalna oznaka (Barić i dr., 2003: 429 – 430) može se izreći imenicom ili zamjenicom u dativu i tada izriče usmjerenost glagolske radnje (*Prišao sam krevetu*) ili namjenu glagolske radnje (*Sebi oreš, sebi siješ, sebi ćeš i žeti*). Neizravni ili indirektni objekt jest objekt glagola s rekcijom koja može biti u dativu, npr. *Daj djetetu mlijeka* (Barić i dr., 2003: 431). Posvojni ili posesivni dativ po značenju je vrlo sličan posvojnog genitivu, a njime se izriče pripadanje, npr. *To je selu glava* (Barić i dr., 2003: 562). Dativ povratne zamjenice zove se etički dativ, kao što je u sljedećem primjeru: *Djevojčica si prekrije lice rukama* (Barić i dr., 2003: 563).

Kada je riječ o značenju dativa, Katičić (1986: 98 – 103) unutar poglavlja o indirektnom objektu, navodi i grupira glagole koji mogu stajati s dativom no ne objašnjava pojedina dativna značenja. Naprimjer, navodi kako se s objektom u dativu mogu slagati glagoli koji znače djelatnost povoljnu za koga, djelatnost nepovoljnu za nekoga, glagoli koji znače službu ili pokoravanje, otpor, sličnost itd. Dativ također može imati i funkciju priložne oznake u rečenici (Katičić, 1986: 80 – 81). Tada priložna oznaka u dativu može označavati čemu je što okrenuto, upravljeno ili namijenjeno, za koga se ili za što se vrši. Rijetko dativ uz glagole izriče kakvo kretanje ili mjesto. Dativom se može izreći oznaka cilja te pri komu ili pri čemu, kod koga ili kod čega se radnja vrši.

Basprijedložni dativ ima sljedeće funkcije i značenja prema *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (Raguž, 1997: 136 – 137): namjena, usmjerenost; dopuna pridjevima i priložima; posvojni dativ; etički dativ; dativ zakletve; dativ s infinitivom; dativ cilja. Dativ namjene ili usmjerenosti dolazi uz glagole koji to pokazuju, npr. koji kazuju davanje, zatim glagoli govorenja, npr. *Kćerima su kupili kuću*. Primjer dativa koristi ili štete: *Blago vama!* Dativ može

doći kao dopuna pridjevima i priložima, npr. *Odan je gospodaru*. Posvojni dativ: *To mu je brat* (dativni se oblici mogu zamijeniti posvojnim pridjevima ili zamjenicama). Etički dativ: *Neka si ti meni živ i zdrav*. Dativ zakletve: *Zdravlja mi!* Dativ s infinitivom ili tzv. subjektni dativ: *Trpjeti nam je!* Dativ cilja: *Približavali su se selu*.

3. 2. 1. Dativ s prijedlozima

U hrvatskom standardnom jeziku dativ se slaže s malo prijedloga (Silić, Pranjković, 2007: 220). Oni su često zališni, posebno prijedlozi *k* i *prema*. Ostali dativni prijedlozi (*nadomak*, *nadohvat*, *nasuprot*, *usprkos* i *protiv*) sve češće dolaze s genitivom, iako se to ne preporučuje. Dativ je padež koji teži oslobađanju od prijedloga i postajanju antiprepozicionalom (za razliku od lokativa).

Dativ s prijedlogom *k(a)* ima osnovno značenje dativa; negranične direktivnosti, okrenutosti prema čemu, stoga je taj prijedlog uz dativ zališan (Silić, Pranjković, 2007: 221 – 222). Taj je prijedlog u značenju okrenutosti, usmjerenosti, kretanja prema čemu zamjenjiv prijedlogom *prema*. No prijedlog *prema* ne može se upotrijebiti kada se očekuje realizacija kretanja (npr. *Svracali su k nama*, ali netočno je *Svracali su prema nama*). Prijedlog *prema* uvijek se upotrebljava ako je riječ o okrenutosti ili upravljenosti čemu apstraktnom (npr. *ljubav prema jezikoslovlju*). Prijedlozi *k(a)* i *prema* mogu se upotrebljavati i u vremenskome značenju (npr. *Prema kraju godine sve su rjeđe navracali*), ali to nije čest slučaj. Prijedlog *prema* rabi se i u usporednom značenju (*Bilo nas je pet prema dva*) te može dolaziti u značenju koje se približava „čistomu odnosu“, tj, odnosu koji je svojstven izrazu tipa *s obzirom na* ili *u odnosu na* (npr. *Popis je napravljen prema mjestu stanovanja*). Dativ s prijedlogom *prema* može označavati i položaj, mjesto pored kakva predmeta ili na suprotnoj strani od njega, no to je rijetko u hrvatskome standardnom jeziku. Danas postoje brojne rasprave o slaganju prijedloga *prema* s dativom ili lokativom; slaže li se s dativom ili lokativom ili s oba padeža). No prema *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković, 2007: 221 – 222) prijedlog *prema* slaže se uvijek s dativom.

Prijedlozi *nadomak* i *nadohvat* slažu se i s genitivom i s dativom te se pojavljuju u posve istom značenju – značenju odnosa među predmetima kojima je svojstvena blizina (npr. *Našli su se nadomak selu*). Prijedlozi *nasuprot* (*usuprot*), *usprkos* i *unatoč*, također dolaze s genitivom i s dativom, ali preporučljivo je s dativom, te znače supostavljenost/ suprotstavljenost ili imaju

dopusno značenje (npr. *Nasuprot školi nalazilo se kazalište lutaka*). Prijedlog *protiv* s dativom neobičan je u hrvatskome jeziku (npr. *To je učinjeno protiv izričitoj njegovoj volji*).

Tomo Maretić (1963: 581 – 582) naveo je prijedlog *k(ka)* kao najobičniji prijedlog koji se može slagati s dativom te je naveo kako se on koristi u značenju smjera, a rjeđe u značenju vremena i dodavanja. Ostali prijedlozi uz dativ mogu biti: *blizu, protiv, protivu, nasuprot, suprot, unatoč* te većina služi za označavanje „protivštine“. Silić i Pranjković u svojoj gramatici ne navode dativ s prijedlozima: *blizu, protivu, suprot* i *unatoč*, a navode: *prema, nadomak, nadohvat* i *usprkos*. Iz navedenoga vidimo kako se jezik s vremenom mijenja; neki od tih prijedloga koje je Maretić naveo zastarjeli su te se ne upotrebljavaju u suvremenom hrvatskom jeziku dok su neki od tih prijedloga danas uobičajeniji s drugim padežima.

Prema *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 229) dativ dolazi s prijedlozima: *k, nasuprot, unatoč* i *usprkos*. Prijedlog *k* uz dativ može značiti smjer kretanja (*Ode Marko ka gradskim vratima*) ili vrijeme koje odgovara na pitanje *kada?* (*K večeru zatvorite vrata*). Prijedlog *nasuprot* znači mjesto na pitanje *gdje?* (*Pravni fakultet nalazi se nasuprot Hrvatskom narodnom kazalištu*). Prijedlog *unatoč* kazuje dopuštanje, a može se zamijeniti prijedlogom *usprkos* (*unatoč opomenama/usprkos opomenama*).

U *Gramatici hrvatskoga jezika* (Babić, Težak, 2005: 294 – 295) tvrdi se da dativ dolazi s prijedlozima: *k(a), nasuprot, unatoč* i *usprkos*, a tada u rečenici uglavnom ima značenje priložne oznake, i to priložne oznake mjesta (*Pomakni se k prozoru*) i priložne oznake dopuštanja (*Usprkos svemu mi smo pobijedili*).

Autori *Hrvatske gramatike* (Barić i dr., 2003: 279) navode sljedeće prijedloge koji mogu doći s dativom: *k, proti, nadomak, nasuprot, unatoč, usprkos* i *uprkos*.

Raguž (1997: 137 – 138) navodi kako se tek nekoliko prijedloga slaže s dativom, a najizrazitiji je dativni prijedlog *k(a)*. Ostali su prijedlozi: *nasuprot, nadomak, unatoč* i *usprkos* sve nesigurniji kao dativni, jer se sve više priklanjaju genitivu iako to jezična norma ne dopušta. Raguž navodi i prijedlog *prema* kao dativni, ali kaže da je „djelomično lokativni“ jer se slaže i s lokativom pa je teško odrediti je li riječ o dativu ili lokativu. Zastarjeli su prijedlozi *proti, protiv, blizu* i *suprot*. Padežnim se oblikom dativ ne razlikuje od lokativa, ali razlika je vidljiva samo u naglasku vrlo malog broja imenica. Prijedlozi *nasuprot, unatoč, usprkos* i *nadomak* teže genitivu. Dativ s prijedlozima *prema* i *ka*, koji znače usmjerenost prema cilju, može doći i sam padežni oblik dativa bez tih prijedloga. Lokativ je padež koji je moguć samo s prijedlozima, a za

razliku od njega dativ teži tome da postane padež bez prijedloga. Prijedlog *prema* slaže se i s dativom i s lokativom. Uz dativ dolazi kada znači smjer ili okrenutost prema nečemu (npr. *Idu prema nama*). Prijedlog *nadomak* znači blizinu cilja, *nasuprot* znači suprotan i suprotstavljen položaj, a *unatoč* i *usprkos* imaju dopusno-suprotno značenje.

3. 3. Akuzativ

Temeljno je značenje akuzativa, prema *Gramatici hrvatskoga jezika*, granična direktivnost, tj. „odnos među dvama predmetima u kojem jedan predmet, kakav njegov dio ili prostor u njegovoj blizini služe kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti vezane za drugi predmet“ (Silić, Pranjković, 2007: 223). Za razliku od dativa, kod kojega jedan predmet služi kao orijentir drugomu, akuzativom se cilj stvarno postiže. U primjeru *ići (k) šumi* (dativ), šuma je samo orijentir, ondje se ne mora stvarno i stići, a u primjeru *ići u šumu* cilj je šuma, dakle u šumu će se doista i stići. *Gramatika hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković, 2007: 223 – 224) navodi i objašnjava sljedeća tipična značenja akuzativa: akuzativ izravnoga (direktnoga) objekta, vremenski akuzativ, akuzativ mjere, akuzativ s infinitivom i načinski akuzativ. Akuzativ izravnoga (direktnoga) objekta pojavljuje se kao dopuna prijelaznim glagolima i označuje predmet koji je izravno uključen u radnju i koji uglavnom mijenja i samu narav radnje. Primjeri akuzativa izravnog objekta: *tražiti posao*, *brati jagode*, *graditi školu*... Vremenski akuzativ sličan je vremenskom genitivu i uglavnom se može zamijeniti njime, npr. *prošloga ljeta* i *prošlo ljeto*. No oblik akuzativa ne može imati spoj riječi apozicijskoga tipa, npr. *Bilo je to mjeseca svibnja* → ne može: *Bilo je to mjesec svibanj*. U pozdravima susreće se poseban tip vremenskoga akuzativa, npr. *Dobar dan!* Akuzativom mjere označuje se količina čega, takav akuzativ odgovara na pitanje koliko je čega te se njime može označiti i mjera vremena (npr. *čekati cijelu godinu*). Akuzativ mjere može se rabiti i u prostornim odnosima te u vezi s drugim tvarima i/ili tvarima koje se mogu mjeriti (*popiti čašu mlijeka*). Akuzativ s infinitivom danas je vrlo obilježen i pojavljuje se uglavnom samo u starijim tekstovima. Načinski akuzativ pojavljuje se uglavnom u frazeologiziranim konstrukcijama zajedno s prijedložnim akuzativom (npr. *Stajali su rame uz rame*).

Tomo Maretić u svojoj je *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* naveo akuzativ kao „padež bližega objekta“ (1963: 582), dok je u *Gramatici hrvatskoga jezika* temeljno značenje akuzativa granična direktivnost. No Maretićevo značenje akuzativa kao padeža bližeg

objekta podudara se sa značenjem akuzativa kao izravnoga (direktnog) objekta koje navode Silić i Pranjković kao ostala akuzativna značenja. Maretić navodi ostala akuzativna značenja: predikatni akuzativ, akuzativ mjere i cijene te akuzativ vremena. Također navodi uz koje glagole se akuzativ može pojaviti. Silić i Pranjković navode još i akuzativ s infinitivom te načinski akuzativ, ali nemaju predikatni akuzativ. Iz navedenoga se vidi da su slično opisana akuzativna značenja kod Maretića te Silića i Pranjkovića.

U *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 229 – 231) navode se sljedeća akuzativna značenja: akuzativ kao bliži objekt, kao unutrašnji ili tautološki objekt, logički subjekt, vremenski akuzativ, akuzativ mjere. Akuzativ kao dopuna, tj. bliži objekt stoji uz mnoge prijelazne glagole, npr. *Pognulo se klasje i srpove čeka*. Kada se uz glagole uzimaju objekti od istoga korijena, oni se nazivaju unutrašnji ili tautološki objekti (npr. *lov loviti, ljetovanje ljetovati* itd). Uz neprijelazne glagole *zepsti, boljeti, svrbjeti* stoji predmet u akuzativu koji osjeća ono što glagol znači. Logički subjekt u akuzativu označava lice na koje se odnose osjećaji kazani imenicama *strah, sram, stid, volja, želja, briga: Na odmoru može raditi što ju je volja*. Imenice s atributom mogu značiti vrijeme; kada se radnja vrši, koliko traje radnja, a ponekad sama imenica pokazuje trajanje radnje (npr. *treću noć pojavi se avion, sât páse...*). Akuzativi mogu označavati mjeru na pitanje *koliko?* uz pridjeve *dug, širok, težak* i sl. te uz glagole *vrijediti, valjati, stajati, stati* (*Rov je dugačak milju*). Autori gramatike još navode uz koje se imenice, zamjenice ili glagole akuzativ može pojaviti .

Težak i Babić (2005: 295) tvrde da je akuzativ „padež koji označuje da glagolska radnja potpuno obuhvaća neki predmet (*Popio sam čaj*)“. Osim toga navode kako je akuzativ u rečenici najčešće objekt (*Napada stoku*), a osim toga može biti i izravni objekt (*Sram vas bilo*) te priložna oznaka vremena (*Čitavu jesen obilazio je šume*).

Autori *Hrvatske gramatike* navode kako je akuzativ padež „koji pokazuje cjelovitost, ono što radnjom nastaje, nestaje ili se mijenja ili radnju trpi, zatim ono u što se prodire, ulazi, ono što se hvata, dira, na što se oslanja, sjeda, staje, ono što se posjeduje“ (Barić i dr., 2003: 102). Akuzativ u rečenici može biti predikatni proširak, tzv. logički subjekt, priložna oznaka vremena i izravni i prijedložni objekt (Barić i dr., 2003: 581). Kada se glagoli proširuju drugim izrazima zbog nepotpuna značenja, ti izrazi su imenske riječi u akuzativu, onda akuzativ ima ulogu proširenog predikata (Barić i dr., 2003: 403). Akuzativom vremena označava se vremenski odsječak u kojemu se odvija ono što se kazuje predikatom i taj se vremenski odsječak promatra u

svojemu trajanju, npr. *Treći dan su pokopali baku* (Barić i dr., 2003: 553). Objekt glagola s rekcijom u akuzativu zove se izravni ili direktni objekt (Barić i dr., 2003: 431).

U *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* značenje akuzativa iščitava se unutar poglavlja o direktnom objektu i poglavlja o priložnim oznakama. Ako je objekt imenica ili zamjenica u akuzativu onda se takav objekt zove direktan ili izravan objekt (Katičić, 1986: 84). Prijelazni glagoli u rečenici otvaraju mjesto direktnom objektu. Katičić (1986: 85 – 94) navodi tri velike skupine prijelaznih glagola po njihovom značenju, a to su: glagoli koji uvijek izriču promjenu, glagoli koji izriču postojanje kakva odnosa bez zahvata i promjene i glagoli koji izriču odnose u prostoru i vremenu (te se skupine dalje dijele na podskupine). Ako je priložna oznaka imenica u akuzativu tada se tom oznakom izriče protezanje u vremenu i prostoru (Katičić, 1986: 81).

Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (1997: 139) navodi kako je glavna funkcija akuzativa dopuna prijelaznim glagolima kao pravoga (direktnoga) objekta njihove radnje, npr. *pričati priču*. Osim tog značenja akuzativ može biti: vremenski akuzativ, vremenski akuzativ za mjeru vremena i akuzativ mjere (Raguž, 1997: 139). Akuzativ može označavati vrijeme te onda odgovara na pitanje *kada*, npr. *Prošlu noć nisam mogao spavati*. Vremenski akuzativ za mjeru vremena odgovara na pitanje *koliko vremena, koliko dugo*, npr. *Vožnja traje dva sata*. Akuzativ mjere istovrstan je s prethodnim – akuzativom vremena kao količine vremena, npr. *Popio je litru vina*.

3. 3. 1. Akuzativ s prijedlozima

Akuzativ s prijedlozima može imati različita značenja i slagati se s velikim brojem prijedloga. Prijedlozi *kroz, niz* i *uz* mogu dolaziti samo s akuzativom, dok ostali prijedlozi (*na, o, po, među, nad, pod, pred, za, mimo* i *u*) mogu se pojaviti s akuzativom, ali i nekim drugim padežima (Silić, Pranjković, 2007: 224 – 230).

Osnovno je značenje akuzativa s prijedlogom *kroz* probijanje, prolazak jednoga predmeta s jedne strane na drugu stranu drugoga predmeta. No taj prijedlog s akuzativom može značiti i vrijeme (vremensku protežnost i mjeru vremena), način ili usmjerenost kretanja (ili drugu aktivnost koja je usmjerena od gornje strane nekog predmeta prema donjoj). Akuzativ s prijedlogom *uz* označuje kretanje koje započinje od donje strane nekog predmeta prema gornjoj.

Može imati i značenje blizine, a iz tog se značenja može razviti i socijativno značenje (značenje povezanosti ili nerazdruživosti, te može imati i načinsko značenje.

Akuzativ s prijedlozima *na*, *o*, *po*, *u* i *mimo* imaju značenje koje je blisko osnovnomu akuzativnom značenju – značenje granične direktivnosti, dolaska na cilj ili realizaciju kakve aktivnosti vezane za određeno mjesto. Osim tog osnovnog značenja navedeni se prijedlozi mogu javiti i u službi drugih značenja. Prijedlog *na* uz akuzativ može se rabiti i za označavanje namjene, načina, točnog vremena kakvog događaja, mjere vremena i druge mjere. Akuzativ s prijedlogom *o* može označavati i uzrok ili cilj, a akuzativ s prijedlogom *po* označava vrijednost, tj. cijenu čega. Akuzativ s prijedlogom *u* može doći u značenju vremena, mjere (količine) vremena te načina.

Akuzativ s prijedlogom *među* označuje prostor ili predmet kao cilj kretanja ili neke druge aktivnosti koji je okružen drugim predmetima. Akuzativ s prijedlogom *nad* označuje mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi u gornjemu dijelu ili posve iznad predmeta označena akuzativom, dok se prijedlogom *pod* označuje mjesto kao cilj kretanja koje se nalazi u donjemu dijelu ili posve ispod predmeta označena akuzativom. Prijedlog *pod* može označavati i vrijeme (i to završne dijelove vremenskih odsječaka) te način. Prijedlog *pred* s akuzativom može označavati mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi s prednje strane predmeta (u akuzativu) te vrijeme (prijevremenost).

Prijedlog *za* s akuzativom označava mjesto kao cilj kretanja ili kakve druge aktivnosti koje se nalazi sa zadnje strane predmeta koji je označen imenicom u akuzativu, a često označuje i dio predmeta ili točku gdje se dotiču, povezuju ili sudaraju ta dva predmeta. Akuzativ s tim prijedlogom može označavati i smjer, pravac kretanja, vrijeme (tzv. „vremensku namjenu“), mjeru (količinu vremena), vrijednost ili cijenu te zamjenu. Vrlo je često i značenje namjene.

Maretić (1963: 586) navodi sve prijedloge koje su naveli Silić i Pranjković, ali ih svrstava u prijedloge koji su „obični“ s akuzativom te navodi još jednu skupinu prijedloga koji su „veoma rijetki“ s akuzativom. Ti prijedlozi koji nisu uobičajeni s akuzativom (*do*, *iz*, *naprema*, *od*, *oko*, *poslije*, *preko*, *prez*, *s*) u novijim gramatikama, kakva je Silićeva i Pranjkovićeva, nisu navedeni kao prijedlozi koji bi se mogli slagati s akuzativom. Takvi prijedlozi (npr. *ja ću se vratiti do koji dan, pogledajte naprema se* itd.) danas su posve zastarjeli te ih zbog toga nema u suvremenim hrvatskim gramatikama.

Brabec, Hraste i Živković (1963: 231 – 234) navode akuzativ s prijedlozima *kroz*, *mimo*, *na*, *nad*, *o*, *po*, *pod*, *pred*, *u*, *uz* i *za*. Prijedlozi *na*, *u* i *za* imaju navise značenja te će se samo njihova značenja opisati. Prijedlog *na* ima sljedeća značenja: mjesto na pitanje *kamo?*, način na pitanje *kako?*, vrijeme kad se nešto događa ili koliko nešto traje, prijedložni objekt (na što se glagolska radnja odnosi), dodatak imenicama i pridjevima, uzrok neke radnje. Prijedlog *u* s akuzativom može značiti: mjesto na pitanje *kamo?*, vrijeme na pitanje *kada?* uz imenice koje sa sobom znače vrijeme, način kako što biva, objekt koji nadopunjava glagole, namjeru glagolske radnje i ono čime se dopunjavaju imenice i pridjevi. Prijedlog *za* ima najviše značenja: mjesto na pitanje *kamo?*, doticanje predmeta, vrijeme na pitanje *koliko?*, uzrok, svrhu, kome je što na korist, zamjenu, namjenu, predmet na koji glagolska radnja prelazi (prijedložni objekt), dopunu nekim objektima koji sami nemaju dovoljno smisla te može izricati da je subjekt iz zavisne rečenice prebačen u glavnu.

U *Gramatici hrvatskoga jezika* Težak i Babić (2005: 296) naveli su da akuzativ s prijedlozima u rečenici može biti: prijedložni objekt (*Šuma je nalikovala na groblje*), priložna oznaka mjesta (*I krenu lovci kroz sela*), priložna oznaka vremena (*Pred jesen zakola selima vijest...*), priložna oznaka namjere (*Zovne usplahirena vlast u pomoć vojsku*), priložna oznaka uzroka (*Osudili su ga za pljačku banke*), priložna oznaka načina (*Stijena se uz silan prasak rasprsne*), priložna oznaka pogodbe (*Uz dobar plan ne treba koncepta*), priložna oznaka dopuštanja (*Uza sav trud nismo uspjeli oboriti rekord*), atribut (*Odatle urednik daje znak za početak*) i pridjevna dopuna (*...otkriveno je da su neke stvari osjetljive na svjetlost*).

Prema *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr., 2003: 279) s akuzativom se slažu sljedeći prijedlozi: *u*, *za*, *na*, *o*, *po*, *među*, *nad*, *pod*, *pred*, *mimo*, *kroz*, *niz* i *uz*.

U *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* Raguž navodi kako se s akuzativom slaže 13 prijedloga; *kroz(a)*, *niz*, *uz*, *mimo*, *u*, *na*, *o*, *po*, *među*, *nad*, *pod*, *pred*, *za* (1997: 140 – 147). Prijedlog *kroz(a)* ima sljedeća značenja: probijanje čega i izlazak na drugu stranu; prolaz, prolaženje između različitih objekata na nekoj površini; prolaženje nekim prostorom koji treba probijati, razmicati; vrijeme u trajanju; količina vremena koja treba proći; priložna oznaka načina. Prijedlog *niz(a)* znači kretanje nekom površinom s više razine prema nižoj, a prijedlog *uz(a)* znači kretanje od niže razine prema višoj te kretanje pokraj nečega, položaj pokraj nečega, povezanost, okolnost, vrijeme i način. Prijedlog *mimo* znači kretanje, prolaženje pokraj nečega, način i atribut. Prijedlog *na* ima uglavnom mjesno značenje, kao i prijedlog *o*. Prijedlog *po* s akuzativom pokazuje cilj kao svrhu radi uzimanja i vraćanja na polazno mjesto, vrijednost ili cijenu predmeta

i namjenu. Prijedlog *u* može imati mjesno značenje ili vremensko te značenje načina. Prijedlozi *među, nad, pod, pred* i *za* uglavnom znače dostizanje cilja.

3. 4. Lokativ s prijedlozima

Temeljno je lokativno značenje prostorno. Lokativ označuje mjesto, i to je mjesto vezano uz mirovanje, nepokretnost, statičnost (Silić, Pranjković, 2007: 230). Uglavnom takav lokativ služi kao priložna oznaka ili kao dalji (neizravni) objekt. U hrvatskome standardnom jeziku lokativ¹⁰ dolazi isključivo uz prijedloge, i to uz prijedloge: *na, o, po, u* (oni osim s lokativom dolaze i s akuzativom) te *pri* (taj prijedlog jedini dolazi uz lokativ) (Silić, Pranjković, 2007: 230 – 234)..

Lokativ s prijedlogom *na* označuje mjesto, tj. mirovanje predmeta ili kakvu aktivnost na gornjoj površini, u gornjemu dijelu, na početku ili kraju drugog predmeta (npr. *ima sat na ruci*). Prijedlog *na* dolazi i uz imenice koje označuju kakvo povišenje, uzdignut položaj, otok i sl. ili uz imenice koje označuju ustanove. Taj se prijedlog rabi i u vremenskome značenju, a često se značenje vremena stapa s prostornim značenjem, npr. *Sreli smo se na svadbi* (svadba znači i mjesto i vrijeme susreta). Lokativ s prijedlogom *na* može označavati i sredstvo te u nekim slučajevima uz značenje sredstva bude prisutno i značenje načina. Lokativ s tim prijedlogom može označavati i način vršenja kakve radnje, a može doći uz glagole kao što su *biti, zahvaliti, dobiti* itd. te uz neke pridjeve poput *jak, slab, brz* itd. (npr. *dobiti na vremenu, jak na riječima...*).

Iako je temeljno značenje lokativa prostorno, lokativ s prijedlogom *o* rijetko se upotrebljava u prostornome značenju, a kada se upotrebljava u tom značenju onda to biva s glagolima poput *visjeti*. Najčešće lokativ s prijedlogom *o* označuje vrijeme (iako je to ponešto zastarjelo u hrvatskome suvremenom jeziku). Prijedlog *o* s lokativom može označavati uzrok, a često dolazi kao dopuna glagolima (uglavnom glagolima mišljenja i govorenja) ili odglagolnim imenicama slična značenja.

Prijedlog *po* s lokativom ima uglavnom prostorno značenje; označuje predmet ili predmete koji su se prostrli ili se kreću po površini drugog predmeta. Lokativ s tim prijedlogom može označavati i vrijeme (poslijevremenost)¹¹, a često se značenje vremena i prostora stapaju.

¹⁰ U starijim razdobljima hrvatskoga jezika lokativ je mogao biti i samostalan padež te je onda imao i vremensko značenje (Silić, Pranjković, 2007: 230).

¹¹ Takva uporaba nije normativno preporučljiva (Silić, Pranjković, 2007: 232).

Lokativ s prijedlogom *po* može imati i značenje blisko značenju ticanja, tj, bliskoga odnosa¹². Prijedlog *po* može doći i u značenju načina i sredstva te u pasivnim konstrukcijama iako se to normativno ne preporučuje.

Lokativ s prijedlogom *u* također ima primarno prostorno značenje (označuje predmet u čijim se granicama nalazi drugi predmet). Taj prijedlog s lokativom može označavati i vrijeme, sredstvo te način.

Lokativ s prijedlogom *pri* (jedini prijedlog koji dolazi samo s lokativom) označuje predmet koji se nalazi ili radnju koja se odvija u neposrednoj blizini drugoga predmeta. Iako to nije česta uporaba tog prijedloga u hrvatskome jeziku. Međutim često prijedlog *pri* označuje vrijeme (istodobnost), pogodbu (uvjetnost) i socijativnost (posvojnost).

U *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Maretić, 1963: 591 – 593) također je navedeno da se lokativ uglavnom uvijek slaže s prijedlozima. Maretić tvrdi da se lokativ u starom jeziku upotrebljavao i sam, tj. bez prijedloga, a u Maretićevo je vrijeme to bilo vrlo rijetko. Jednina razlika njegove gramatike sa suvremenim gramatika je u tome što on navodi prijedlog *prema* s lokativom. Prijedlozi s lokativom mogu imati sljedeća značenja: značenje mjesta, vremena, dopuštanja, doticanja, načina, odgovaranja, popratne okolnosti, potjecanja, sredstva itd. Navedena se značenja dosta slažu s lokativnim značenjima koja su naveli i opisali Silić i Pranjković.

Autori *Gramatike hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 336 – 338) također tvrde kako lokativ nikada ne stoji sam, nego uvijek s prijedlozima iako je u starijem jeziku mogao biti sam. Lokativ dolazi s prijedlozima *na*, *o*, *po*, *prema*, *pri* i *u*. Prijedlogom *na* izriče se mjesto (*Podigli smo kuću na čvrstim temeljima*), vrijeme (*Na rastanku mi obeća...*), dodatak imenicama i pridjevima (*Ne vrijedi tko je hrabar na djelu...*), prijedložni objekt (*Zahvaljujem Vam se na neobičnom zalaganju*), način (*Treba biti na oprezu*). Lokativ s prijedlogom *o* znači mjesto (*Milica je nosila o vratu đerdan*), vrijeme (*O Novoj godini poče stezati mraz*) i objekt koji dopunjava glagole *govoriti*, *misliti*, *znati* i sl. (*O klinu visi, o zlu misli*). Prijedlog *po* izriče: mjesto, vrijeme, način i govori čime se поближе označuju imenice i pridjevi (*Ovo mi je rođak po ocu*). Prijedlog *prema* izriče: mjesto kamo je nešto usmjereno (*Išli smo dugo prema istoku*), s čime se nešto uspoređuje (*Što je kilometar prema ekvatoru?*), čime se dopunjavaju imenice i pridjevi (*Ljubav prema zajednici potiče nas na nesebičan rad*). Prijedlog

¹² Takva uporaba također nije normativno preporučljivo.

pri znači mjesto na pitanje *gdje?*, vrijeme na pitanje *kada?* i dopuštanje. Prijedlogom *u* izriče se mjesto na pitanje *gdje?*, vrijeme na pitanje *kada?*, način i čime pobliže označujemo imenice i pridjeve (*U struku je tanka i visoka*).

U *Gramatici hrvatskoga jezika* (Babić, Težak, 2005: 298 – 299) lokativ je također određen kao padež koji ovisi o prijedlozima *na, o, po, pri, prema* i *u* te je navedeno kako je lokativ „prvenstveno padež mjesta“. U rečenici lokativ može biti: priložna oznaka mjesta, priložna oznaka vremena, priložna oznaka načina, prijedložni objekt, atribut i pridjevna dopuna.

Autori *Hrvatske gramatike* (Barić i dr., 2003: 102) za lokativ navode da daje statične podatke te on znači mirovanje u mjestu i vremenu, mjesto gdje se što zbiva, gdje se stoji, boravi, miruje, vrijeme kad se što zbiva itd. U tabelarnom prikazu sintaktičkih funkcija padeža, oni navode da lokativ u rečenici može biti predikatno ime, predikatni proširak, priložna oznaka i prijedložni objekt (Barić i dr., 2003: 581). Dalje se u gramatici detaljnije ne objašnjavaju navedena lokativna značenja.

Budući da lokativ uvijek dolazi s prijedlozima, a prijedlozi nisu dio sintaktičkoga opisa, Katičić (1986: 78) u svojoj gramatici ne navodi lokativna značenja, nego samo u dijelu poglavlja o priložnim oznakama navodi razliku između prijedloga mjesnog značenja u akuzativu i prijedloga mjesnog značenja u lokativu. Prijedlozi *u, na, o* i *po* slažu se s akuzativom ako on stoji uz glagole koji znače kretanje prema nekom cilju, takav prijedložni izraz izriče cilj kretanja. Ako prijedložni izraz izriče prostorni okvir u kojemu se odvija glagolska radnja, a ne cilj prema kojem se kreće, onda ti prijedlozi stoje s lokativom.

U *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (Raguž, 1997: 147) lokativ se navodi kao padež koji uvijek dolazi s prijedlozima: *na, o, po, u* (zajednički su akuzativu i lokativu), *prema* (zajednički dativu i lokativu) te *pri* (samo lokativni prijedlog). Temeljno je značenje lokativa oznaka mjesta u mirovanju, a ako je u kretanju onda je samo u okviru određenih granica. Prijedlog *na* može značiti: položaj, mjesto na gornjoj strani ili na površini (*Kapa mu je na glavi*); dolazi uz neka imena što znače neku visoravan ili uzdignut položaj, polje, otoke i sl. (*na Krku*); vrijeme (*na kraju godine*); okolnost (*šetnja na kiši*); sredstvo (*Svira na gitari*), atribut (*čovjek na samrti*); dopune glagolima ili pridjevima (*brz na jeziku*); način (*živjeti na visokoj nozi*). Prijedlog *o* s lokativom može značiti: nepravi, dalji objekt; vrijeme; mjesto; sredstvo. Lokativ s prijedlogom *po* znači: raširenost; razmještaj po cijeloj površini te kretanje po površini (ostajući u granicama onoga što imenica znači); vrijeme koje slijedi iza nekog događaja; vrijeme u trajanju; sredstvo;

kriterij; način; atribut. Prijedlog *u* znači: mjesto u unutrašnjosti čega; vrijeme; okolnost; sredstvo; atribut; dalji objekt; dopune. Prijedlog *pri* koji dolazi samo uz lokativ znači: mjesto u blizini, uz nešto; vrijeme, okolnost. Prijedlog *prema* s lokativom može značiti: položaj na suprotnoj strani; usporedbu; okolnost; kriterij.

3. 5. Instrumental

Temeljno je značenje instrumentala sredstvo, odnosno označivanje predmeta koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi kakva radnja (npr. *putovati vlakom*) (Silić, Pranjković, 2007: 234). Tom je značenju blisko značenje društva pa instrumental ima i značenje društva (uglavnom se izražava instrumentalom i prijedlogom *s(a)*). Instrumentalom se može označiti način (npr. *spavati tvrdim snom*) i uzrok (npr. *gorjeti željom*). Subjektivni instrumental također označuje sredstvo, ali se rabi u pasivnim konstrukcijama kao označitelj pokretača radnje (*oblak otjeran vjetrom*). Predikatni instrumental pojavljuje se kao imenski dio predikata uz oblike glagola *biti*, ali i uz značenjski nepotpune glagole poput *nazvati, imenovati, pozvati...* (*Postao je predsjednikom*). Prostornim instrumentalom (prosekutivom) označuje se mjesto na kojem ili po kojem se odvija kakvo kretanje ili kakva druga slična radnja (*letjeti zrakom*) (Silić, Pranjković, 2007: 235). Vremenskim instrumentalom označuju se neka specifična vremenska značenja i on je vezan za uzak krug riječi (npr. *Rade samo utorkom*). Instrumental daljega objekta dolazi kao dopuna glagolima koji zahtijevaju objekt u besprijedložnome instrumentalu, a u takvim dopunama može biti prisutno i značenje sredstva (npr. *trguje oružjem*). Instrumental podrijetla (ablativni) označuje podrijetlo koga ili čega (*Oni su podrijetlom s juga*). Pridjevski instrumental dolazi kao dopuna uz neke pridjeve poput *siromašan* i *bogat* (npr. *siromašan duhom*).

Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (Maretić, 1963: 594 – 597) i *Gramatika hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković, 2007:) slične su u opisivanju značenja instrumentala. Obje gramatike navode sljedeća značenja: značenje sredstva, društva, mjesta, vremena, načina, količine, daljeg objekta, uzroka, svojstva i predikatni instrumental.

Brabec, Hraste i Živković (1963: 238) navode kako je osnovna služba instrumentala izricanje oruđa (instrumenta) ili sredstva kojim se vrši neka radnja (npr. *Zlatnu pšenicu žanju kosom i kosilicom*), a sredstvo kojim se vrši neka radnja može biti i u prenesenom značenju (*Prekinut ću ga pitanjem*). Instrumental može stajati kao objekt uz glagole *roditi, trgovati, vladati, zapovijedati, upravljati, mirisati, disati, zabavljati se, rugati se, šaliti se* i sl. (*Zabavljajte*

se kulturnim igrama). Instrumental imenica znači vrijeme; da se radnje ponavljaju u određeno vrijeme (*Knjige se izdaju petkom*) ili da se radnje događaju jednom (*Jutrom ćemo poraniti*). Instrumental znači mjesto i način te pobliže označuje pridjeve i imenice (*Naša domovina bogata je rudama*). Instrumental služi kao dodatak imenicama koje su postale od glagola (*trgovina voćem*), a može biti i imenski predikat iako je to vrlo rijetko. „Uz glagole smatrati, zvati, postaviti, činiti i sl. stoji pored objekta u akuzativu dopuna u instrumentalu“, npr. *Tuđu majku majkom zoveš* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 239)

Gramatika hrvatskoga jezika Stjepana Babića i Stjepka Težaka (2005: 299 – 300) također navodi značenje sredstva kao temeljno značenje instrumentala (*Ovamo smo došli autom*), a osim toga instrumental može biti: neizravni objekt (*Trgovali su mješovitom robom*), priložna oznaka mjesta (*Tajac prolazi brlogom*), priložna oznaka vremena (*Ne radimo subotom*), priložna oznaka načina (*Branko Beljak je velikim koracima grabio niz ulicu*), priložna oznaka načina (*Za izravno upravljanje poduzećima bira se 15 članova...*), pridjevna dopuna (*Blago siromašnima duhom*) i kao dio imenskog predikata (*Šuma je postajala sve rjeđom*).

U *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić i dr. (2003: 102) navodi se da je instrumental padež koji znači popratne okolnosti, mjesto kojim se što kreće, vrijeme u kojemu se što zbiva, gdje se stoji, boravi, miruje, vrijeme kad se što zbiva itd. Instrumental (Barić i dr., 2003: 581) može biti: predikatno ime, predikatni proširak, priložna oznaka sredstva, mjesta, vremena, načina i vršitelja radnje te neizravni objekt. Imenica kao predikatno ime može stajati u instrumentalu kao u sljedećem primjeru: *Ti pod svaku cijenu hoćeš biti mudrijašicom* (Barić i dr., 2003: 402). Predikatni je instrumental uvijek zamjenjiv nominativom. Priložna se oznaka (Barić i dr., 2003: 429 – 430) može izreći imenicom u instrumentalu te tada služi za izricanje sredstva (*Krenuli smo čamcem*), mjesta (*Pođe cestom prema Zaboku*), vremena (*Zorom ptice polude*), načina (*Zaspao je tvrdim snom tek pred zoru*) i vršitelja pasivne radnje (*Svi su gradovi opasani zidinama*). Objekt glagola s rekcijom u instrumentalu zove se neizravni ili indirektni objekt, npr. *Zacvokotao je zubima* (Barić i dr., 2003: 431).

U *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* Katičić o instrumentalu govori unutar poglavlja o objektu, priložnoj oznaci i predikatnom proširku. Instrumental u rečenici može biti indirektan objekt te dolazi uz glagole kao što su: *počinjavati (se)*, *završavati (se)*, *prestati*, *nastaviti* itd (Katičić, 1986: 109 – 113). U takvim primjerima instrumentalni je izraz objekt, ali samo ako se njime izriče nešto što počinje ili se završava, što prestaje ili se nastavlja. Objekt u instrumentalu mogu biti i glagoli koji znače kakvu zaokupljenost, igru, vladanje, zapovijedanje i upravljanje,

trgovanje, raspoloženje, društvo, gibanje, miris, ponos itd. Osim indirektnog objekta, instrumental može biti i predikatno ime (Katičić, 1986: 38). Predikatno ime u instrumentalu može se zamijeniti nominativom. Uz neke se prijelazne glagole javljaju proširci u instrumentalu. „Kad neki prijelazni glagoli dobiju objekt u akuzativu, zahtijevaju da se kao predikati prošire i proširkom u instrumentalu“ (Katičić, 1986: 96). Imenica koja je u instrumentalu može biti priložna oznaka te značiti: sredstvo, odvijanje u prostoru, trajanje u vremenu, način, vršioca pasivne radnje (agens) ili popratne okolnosti (Katičić, 1986: 79 – 80).

U *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (Raguž, 1997: 152 – 153) navode se sljedeća značenja besprijedložnoga instrumentala: instrumental sredstva; instrumental kao imenski dio predikata; instrumental kao dopuna (pridjevima i glagolima); prostorno pomicanje, širenje, napredovanje prostorom; instrumental vremena. Primjer instrumentala sredstva¹³: *pisati olovkom, pokazivati prstom* itd. Sredstvo može biti i vršitelj radnje u pasivnoj konstrukciji, npr. *zaprljan blatom*. Sredstvo može biti u drugome planu ističući način radnje, npr. *platiti gotovinom*. Instrumental kao dio imenskoga predikata: *Nazvao ga je lopovom*. Instrumental kao dopuna pridjevima i glagolima: *siromašan duhom*. Instrumental koji znači prostorno pomicanje, širenje, napredovanje prostorom naziva se još „prosekutiv“: *ploviti morem*. Instrumental vremena odgovara pitanju kada i koliko vremena: *čekali smo satima*.

3. 5. 1. Instrumental s prijedlozima

Instrumental može doći s prijedlozima *s(a)*, *pred(a)*, *za*, *nad(a)*, *pod(a)* i *među* (Silić, Pranjković, 2007: 236 – 239). Svi navedeni prijedlozi, osim *s(a)*, mogu doći s akuzativom i tada znače graničnu direktivnost, realizaciju cilja kretanja ili neke druge aktivnosti, dok ti prijedlozi s instrumentalom pretpostavljaju mirovanja, statičnost ili kakvu drugu radnju koja ne pretpostavlja promjenu označenoga prostora.

Najčešći i najtipičniji prijedlog s instrumentalom jest prijedlog *s(a)*, a on ima socijativno značenje, značenje društva, udruženosti, prostornoga zajedništva predmeta i sl. Sa socijativnim značenjem može biti udruženo i značenje sredstva. Prijedlogom *s(a)* i instrumentalom označavaju se i način vršenja kakve radnje te vrijeme. Kvalitativnim se instrumentalom označuje kakvoća predmeta, a tada se instrumental s tim prijedlogom sreće u atributnoj službi. Prijedlog *s(a)* i instrumental mogu se pojaviti kao dopuna glagolima tipa *početi, igrati se, družiti se* itd.

¹³ Vrlo su česte pogreške da se uz instrumental sredstva javlja prijedlog *s(a)*.

Instrumental s prijedlozima *pred(a)* i *za* pojavljuju se u prostornome značenju; prijedlogom *pred(a)* označuje se da se predmet nalazi ili događaj odvija s prednje strane drugoga predmeta, a prijedlogom *za* označuje da se što nalazi ili događa sa stražnje strane predmeta ili neposredno uz njega. Prijedlogom *za* može se označavati i predmet prema kojemu se drugi predmet kreće ili je prema tom predmetu usmjereno kakvo nastojanje, želja, težnja i sl., a iz tog se značenja može razviti uzročno značenje. Oba prijedloga mogu imati i vremensko značenje, a prijedlog *pred(a)* uz prostorno značenje može imati i nijansu nazočnosti te uvjetnoga (pogodbenog) značenja.

Instrumental s prijedlozima *nad(a)* i *pod(a)* ima prostorno značenje; prvim se prijedlogom označava da se predmet nalazi ili događaj odvija na višoj razini od instrumentalom označenoga predmeta, a drugim se prijedlogom označuje predmet koji se nalazi na nižoj razini od drugoga predmeta. Instrumental s prijedlogom *nad(a)* može doći i u usporednom značenju dok prijedlog *pod(a)* može imati i nijansu načinskoga ili socijativnog značenja.

Prijedlog *među* koji se slaže s instrumentalom najčešće označuje predmet u mirovanju koji je okružen dvama ili s više drugih predmeta. Osim tog značenja, može imati i ablativno značenje.

Svi prijedlozi s instrumentalom koje su naveli Silić i Pranjković navedeni su i u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Maretić, 1963: 597 – 601). Vrlo su slično opisana značenja navedenih prijedloga s instrumentalom u obje gramatike, pa tako i Maretić navodi sljedeća značenja instrumentala s pojedinim prijedlozima: značenje mjesta, vremena, društva, načina, nadvisivanja i podložnosti (drugačije su ta značenja nazvana kod Silića i Pranjkovića) itd.

U *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 239 – 242) instrumental dolazi s prijedlozima: *među*, *nad*, *pod*, *pred*, *s(sa)* i *za*. Instrumental s prijedlogom *među* izriče mjesto na pitanje *gdje*. Prijedlog *nad* također znači mjesto na pitanje *gdje?*, a može biti objekt uz glagole i dodatak imenicama koje su srodne takvim glagolima te izriče ono što se ističe (npr. *Pjesma nad pjesmama*). Prijedlog *pod* znači mjesto na pitanje *gdje* i način. Prijedlog *pred* znači mjesto na pitanje *gdje* i vrijeme na pitanje *kada*. Prijedlog *s (sa)* izriče sljedeće: zajednicu i društvo, način, oruđe i sredstvo, vrijeme, objekt na koji prelazi radnja nekih glagola. Prijedlog *za* s instrumentalom znači mjesto, pravac kretanja i može biti objekt uz glagole i dodatak imenicama.

Prema Težakovoj i Babićevoj gramatici (2005: 300 – 301) instrumental s prijedlogom u rečenici može biti: priložna oznaka društva, priložna oznaka načina, priložna oznaka mjesta, priložna oznaka vremena, priložna oznaka uzroka, atribut i prijedložni objekt.

U *Hrvatskoj se gramatici* (Eugenije Barić i dr., 2003: 279) navode sljedeći prijedlozi s instrumentalom: *za, među, nad, pod, pred* i *s(a)*.

Dragutin Raguž (1997: 153) navodi šest prijedloga koji mogu doći s instrumentalom: *sa/s, za, pred, pod, nad* i *među*. Prijedlog *s/sa* tipični je instrumentalni prijedlog i pokazuje društvo, tj. zajedništvo, npr. *Ideš sa mnom*. Osim tog značenja, prijedlog *sa/s* može značiti i: način, sredstvo, indirektni objekt, atribut (tzv. kvalitativni instrumental), vrijeme i dalji objekt (Raguž, 1997: 154). Prijedlog *među* s instrumentalom znači mjesto, prijedlog *pod* znači: mjesto, u prenesenom značenju veći stupanj i dalji objekt (Raguž, 1997: 154 – 155). Prijedlozi *pod* i *pred* s instrumentalom znače mjesto i okolnost, a *pod* može biti i atribut (Raguž, 1997: 155). Instrumental s prijedlogom *za* znači: mjesto, cilj, vrijeme, težnju ili usmjerenost te uzrok (Raguž, 1997: 155 – 156).

3. 6. Usporedba padežnih značenja u suvremenim hrvatskim gramatikama

Tomo Maretić (1963: 564 - 601) kaže da se genitivom uglavnom izriče pripadanje te navodi sljedeća genitive: subjektivni, objektivni, dijelni / partitivni, vremenski, genitiv građe i genitiv zakletvi. Iz toga je vidljivo kako Maretić navodi gotovo sva značenja navedena u Silićevoj i Pranjkovićevoj gramatici. No Maretić ne navodi sva značenja koja su Silić i Pranjković naveli. Maretićeve su primjeri dosta zastarjeli, ali puno se značenja podudara s hrvatskom gramatikom iz 21. st. Brabec, Hraste i Živković (1963: 223 – 224) navode skoro sva genitivna značenja kao Silić i Pranjković te se vidi pomak u odnosu na Maretićeve gramatiku (što u broju genitivnih značenja, što u primjerima). U svim se proučenim gramatikama navodi kako je genitiv padež s najviše značenja. Silić i Pranjković (2007: 201) navode kako je genitiv padež ticanja, a to znači da je predmet u kakvom odnosu s drugim predmetom. Navode sljedeća genitivna značenja: posvojni, subjektivni, objektivni, eksplikativni, dijelni, genitiv svojstva, genitiv igre, cijene, dobi, slavenski genitiv, vremenski, genitiv svojstva, ablativni, genitiv građe (materije), podrijetla, emfatični ili genitiv zakletvi, genitiv cjeline (vrijednosti), genitiv obilja ili oskudice, genitiv zaklinjanja. U *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr., 2003: 581) nema poglavlja o sintaksi padeža nego je samo tabelarno prikazano koja su moguća značenja padeža. Također je

velik broj genitivnih značenja i dijelom su opisana kao u Katičićevoj *Sintaksi*. Katičić (1968) je vrlo opširno opisao značenja pojedinih padeža, no njegova *Sintaksa* nije koncipirana tako da prikazuje semantiku padeža, nego se padežna značenja opisuju unutar poglavlja o indirektnom objektu i imenskom predikatu te, nešto manje, unutar poglavlja o priložnim oznakama. U Raguževoj su gramatici (1997) značenja uglavnom samo popisana i oprimjerena primjerima iz razgovornog jezika. Iz svih se gramatika može zaključiti kako je genitivno značenje najšire.

Genitiv se slaže s najvećim brojem prijedloga, a *Gramatika hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković, 2007) i *Praktična hrvatska gramatika* (Raguž, 1997) navode najviše prijedloga koji se slažu s genitivom. Obje gramatike navode kako prijedlog *od* ima najšire značenje te navode sva značenja svih prijedloga. Maretić je u svojoj gramatici naveo manje prijedloga nego što je u ostalim gramatikama, a to se slaže sa Silićevom i Pranjkovićevom tvrdnjom da danas sve više prijedloga stoji uz genitiv. Također su Maretićevi primjeri pojedinih prijedloga vrlo zastarjeli. Katičić u sintaktičkome opisu padeža ne piše o značenjima prijedložnih padeža. Ostale se gramatike ne bave toliko prijedlozima (ili samo navode prijedloge uz koje padež dolazi ili navode samo neka značenja prijedložnih padeža).

Temeljno je dativno značenje prema većini gramatika značenje negranične direktivnosti ili smjera, namjene i cilja, usmjerenosti glagolske radnje. Maretić, Raguž te Silić i Pranjković navode najviše dativnih značenja. Prema tim gramatikama dativna su značenja sljedeća: negranična direktivnost ili smjer (temeljno značenje), namjena, svrha, korist / šteta, usklični dativ, posvojni, dativ interesa / etički, emfatični, dativ s infinitivom. Ostale gramatike navode u kojim se funkcijama može naći dativ, npr. u funkciji predikatnog imena, predikatnog proširka i tzv. logičkog subjekta. Katičić u svojoj gramatici niti ne navodi pojedina značenja dativa nego samo navodi značenja glagola s kojima dativ stoji.

Prema *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković, 2007) dativ dolazi sa sljedećim prijedlozima: *k*, *prema*, *nadomak*, *nadohvat*, *nasuprot*, *usprkos* i *protiv*. Navodi se i to kako dativ u današnje doba teži tome da se oslobodi prijedloga. Raguž je naveo da su prijedlozi: *k(ka)*, *nasuprot*, *nadomak*, *unatoč*, *usprkos* i *prema* uobičajeni s dativom, a da su prijedlozi *proti/protiv*, *blizu* i *suprot* zastarjeli. Maretić je u svojoj gramatici naveo i prijedloge od kojih Raguž navodi neke smatrajući ih zastarjelima, dok ostale gramatike uglavnom ne navode zastarjelice.

Akuzativ je u svim gramatikama definiran kao padež „bližega objekta“. Jedino Silić i Pranjković navode graničnu direktivnost kao temeljno akuzativno značenje. Maretićeva te

Silićeva i Pranjkovićeva gramatika navode najsličnija značenja akuzativa: akuzativ izravnoga objekta, vremenski akuzativ, akuzativ mjere, akuzativ s infinitivom, načinski akuzativ, a Maretić navodi i akuzativ cijene. Ostale gramatike uglavnom opisuju u kojim se sintaktičkim ulogama akuzativ može naći ili navode manji broj akuzativnih značenja.

U gramatikama se navode sljedeći prijedlozi uz akuzativ: *kroz(a)*, *niz*, *uz*, *mimo*, *u*, *na*, *o*, *po*, *među*, *nad*, *pod*, *pred*, *za*. Jedino Maretić te Brabec, Hraste i Živković navode još neke prijedloge koji su danas uz akuzativ zastarjeli.

Sve gramatike navode kako je lokativ padež koji uvijek dolazi s prijedlozima, a neke od njih navode i to kako je lokativ nekada mogao biti sam, tj. bez prijedloga. Pri nabranju prijedloga koji dolaze s lokativom u gramatikama se uglavnom navode isti prijedlozi: *na*, *o*, *po*, *pri* i *u*. Te prijedloge navode Silić i Pranjković, a ostale gramatike (Maretićeva, gramatika Brabeca, Hraste i Živkovića, Raguževa te Težaka i Babića) navode i prijedlog *prema*¹⁴ koji može doći s lokativom. Gramatike navode kako je temeljno lokativno značenje prostorno i značenje mjesta u mirovanju. Ostala su lokativna značenja s prijedlozima: značenje vremena, mjesta, dopuštanja, doticanja i načina.

Instrumentalom se najčešće izriču sredstvo i društvo. Najviše značenja instrumentala navode Silić i Pranjković te Maretić: instrumental sredstva, društva, načina, subjektni instrumental, predikatni instrumental, prostorni, vremenski, instrumental daljeg objekta, instrumental podrijetla, pridjevski, instrumental količine i svojstva. Ostale gramatike navode samo neka od navedenih značenja.

Sve gramatike navode sljedeće prijedloge uz instrumental: *s(sa)*, *pred(a)*, *za*, *nad(a)*, *pod(a)* i *među*. Najčešći je instrumentalni prijedlog *s(sa)*, i to uz instrumental za izricanje društva.

¹⁴ Više o dvojbama vezanim uz prijedlog *prema*: Gis (2011: 47 – 55), Raguž (1984: 97-128), Rišner (2009: 357 – 375).

3. 7. Prijedlog *prema* u gramatikama i jezikoslovnoj literaturi

Tomo Maretić (1963: 591 – 593) u svojoj gramatici prijedlog *prema* ne navodi uz dativ, kao što je to bilo u slovnika zagrebačke filološke škole, nego uz lokativ. Autori (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 336 – 338) *Gramatike hrvatskosrpskoga jezika* također ne navode prijedlog *prema* uz dativ nego uz lokativ te navode da lokativ s tim prijedlogom izriče: mjesto kamo je nešto usmjereno, s čime se nešto uspoređuje i čime se dopunjavaju imenice i pridjevi. Autori *Gramatike hrvatskoga jezika* (Babić, Težak, 2005: 298 – 299) i *Hrvatske gramatike* (Barić i dr., 2003: 279) prijedlog *prema* ne svrstavaju uz dativ nego samo uz lokativ.

D. Raguž (1984: 97) je u članku *S kojim se padežom slaže prijedlog prema?* naveo kako je u gotovo svim gramatikama i rječnicima od Maretića do objave njegova članka prijedlog *prema* lokativni. On još navodi kako su u hrvatskom jeziku dativ i lokativ izjednačeni po padežnom nastavku, te da se oni razlikuju po različitom naglasku nekih imenica i to samo u jednini (npr. *grād - grādu - grādu*). Đ. Daničić prvi je upozorio na razliku između dativa i lokativa prema naglasku (Raguž, 1984: 98). Dok su se dativ i lokativ razlikovali oblikom, tj. nastavkom, nije bilo nedoumica oko prijedloga *prema* (kojem padežu pripada):

„U hrvatskoj gramatičkoj tradiciji prijedlog *prema* stoji dakle s dativom, sve do Maretića, do onda dok su postojali zasebni oblici za dativ i lokativ. Otkako imamo isti oblik za te padeže otada i pitanje kamo spada prijedlog *prema*“ (Raguž, 1984: 98 – 99).

Maretić je, po uzoru na Daničića, naveo prijedlog *prema* s lokativom te je također kao kriterij razlikovanja naveo naglasak. No Maretić i sam navodi kako često ne može reći uz koji padež stoji *prema* jer od razlike u naglasku nema pomoći budući da naši pisci nisu nikada bilježili naglaske. Kada je Maretić navodio primjere za dativ i lokativ (po množinskom nastavku kada su se po tome ti padeži razlikovali), on zaključuje da se među desetak primjera samo u jednome vidi da se radi o lokativu, a sve ostalo su dativi (Raguž, 1984: 99). Raguž je u nekim primjerima uspio dokazati da se po naglasku vidi da je *prema* dativni prijedlog, no češće je da se pojavljuju i dativni i lokativni naglasak. Prema tome teško je po naglasku zaključiti o kojem se padežu radi. On je također dokazao i to da značenjski kriterij ne može biti pouzdan kriterij za utvrđivanje kojem padežu pripada prijedlog *prema*. Raguž navodi još jednu mogućnost razlikovanja dativa i lokativa; *na, o, po, u* su i lokativni i akuzativni prijedlozi, a ovisno o opoziciji statičnost, mjesto / dinamičnost, cilj, slagat će se navedeni prijedlozi s lokativom ili akuzativom. *Pri* je uvijek lokativni prijedlog pa o njemu nema dvojbe. Budući da se može

govoriti o usporednosti lokativnih i akuzativnih prijedložnih izraza, izuzev prijedloga *prema* – taj bi prijedlog bio dativni (Raguž, 1984: 105). Raguž (1984: 107) zaključuje da nema jasnog odgovora na pitanje kojem padežu pripada prijedlog *prema*. On tvrdi da treba tražiti podatke koji svjedoče o tome kojem padežu taj prijedlog pripada, a ako podataka ne bude, onda na temelju njegovih iznesenih tvrdnji, može se reći kada je u pitanju dativ, a kada lokativ. Raguž (1997: 137 – 138) navodi prijedlog *prema* kao dativni, ali tvrdi da je taj prijedlog „djelomično lokativni“ jer se slaže i s lokativom pa je teško odrediti je li riječ o dativu ili lokativu. Dativ s prijedlogom *prema* (koji znači usmjerenost prema cilju) može doći i sam oblik dativa bez tog prijedloga. Lokativ je padež koji uvijek dolazi s prijedlozima, dok je dativ padež koji teži tome da se oslobodi prijedloga. Prema tome Raguž zaključuje da je prijedlog *prema* više dativni nego lokativni. Uz dativ taj prijedlog označava smjer ili okrenutost prema nečemu (npr. *Idu prema moru*). Ako dolazi uz lokativ, tada znači položaj na suprotnoj strani, usporedbu, okolnost ili kriterij (Raguž, 1997: 147).

U *Gramatici hrvatskoga jezika* Silić i Pranjković (2007: 220) navode da se s dativom slaže malo prijedloga, a oni su često zališni, posebno prijedlozi *k* i *prema*. Dativ je padež koji teži oslobađanju od prijedloga i postajanju antiprepozicionalom (za razliku od lokativa). Prijedlog *prema* uvijek se upotrebljava ako je riječ o okrenutosti ili upravljenosti čemu apstraktnom (npr. *ljubav prema jezikoslovlju*). Prijedlog *prema* može se upotrebljavati i u vremenskome značenju, no to nije čest slučaj. Može se rabiti i u usporednom značenju te označavati položaj (također rijedak slučaj). Autori (Silić, Pranjković, 2007: 230 – 234) te gramatike ne navode prijedlog *prema* uz lokativ; uz lokativ dolaze isključivo prijedlozi: *na*, *o*, *po*, *u* i *pri*.

Ivana Gis u svojem radu *Dativ i lokativ u suvremenim gramatikama* prikazala je dvojbe oko prijedloga *prema* koji se u nekim gramatikama pripisuje dativu, a u nekim lokativu. Autorica (Gis, 2011: 48) navodi kako se prijedlog *prema*, sve do gramatike Tome Maretića, spominjao uz dativ ili se nije navodilo kamo pripada. Po uzoru na Đ. Daničića, Maretić je taj prijedlog svrstao uz lokativ. Pri usporedbi suvremenih gramatika i autorica je zaključila da sve gramatike od Maretićeve do Raguževe gramatike navode prijedlog *prema* uz lokativ (Raguž ga navodi i uz dativ i uz lokativ). Budući da su dativ i lokativ oblikom isti, Raguž tvrdi da je prijedlog *prema* dativni kada znači smjer ili okrenutost prema nečemu (tj. kada je zamjenjiv prijedlogom *k*), a lokativni je kada znači položaj na suprotnoj strani, usporedbu, okolnost, kriterij. U *Školskoj gramatici hrvatskoga jezika* Sande Ham prijedlog *prema* ne svrstava se uz lokativ nego uz dativ.

Vlasta Rišner (2009) u radu *Prijedlog prema između dativa i lokativa* uspoređuje određenja suvremenih gramatičara sa starijim normativnim opisima o svrstavanju prijedloga *prema* određenom padežu. Autorica (Rišner, 2009: 362) navodi da je A. V. Tkalčević prijedlog *prema* smatrao dativnim te se pri opisu vodio formalnim kriterijima, tj. razlikom u nastavku množine imenica i razlikom završnog samoglasnika u jednini zamjeničko-pridjevne sklonidbe. U drugoj polovici 19. st. prijedlog *prema* slagao se s dativom, a od pojave Maretićeve gramatike taj se prijedlog svrstavao uz lokativ. Maretić je, po uzoru na Daničića, razlikovao dativ od lokativa prema naglasku, iako je i sam bio svjestan dvojbi; on navodi kako je ponekad teško razlučiti s kojim se padežom slaže prijedlog *prema* (Rišner, 2009: 364). Suvremeni hrvatski gramatičari najčešće prijedlog *prema* svrstavaju uz lokativ ili ga svrstavaju i uz dativ i uz lokativ (Rišner, 2009: 365). Od početka 20. st. do danas nije moguće formalnim kriterijima riješiti slaganje prijedloga *prema* s navedenim padežima. Zbog nedostatka tog formalnog kriterija u hrvatskim gramatikama 20. i 21. st. nema konkretnog rješenja. Neki navode kako je značenje temeljni kriterij za razlikovanje dativnih od lokativnih izraza (dativ ide uz glagole kretanje, a lokativ uz glagole mirovanja), no usporedba značenja nije pouzdan kriterij (Rišner, 2009: 366 – 367). Pokušaj da se značenskim razlikama dativnih i lokativnih prijedložnih izraza s *prema* doda mogućnost zamjene tog prijedloga s drugim dativnim ili lokativnim prijedlogom (*k* ili *po*) također se nije pokazalo učinkovitim, jer je prijedlog *prema* ponekad zamjenjiv prijedlozima koji pripadaju genitivu ili akuzativu. U suvremenom hrvatskom jeziku pojavljuje se još jedan razlikovni kriterij koji je posve nepouzdan, a to je završni samoglasnik (u suvremenom hrvatskome jeziku naziva se *navezak*) u dativu i lokativu pridjevno-zamjeničke sklonidbe. Pri utvrđivanju kriterija pripadnosti prijedloga *prema* određenom padežu nailazi se na proturječnosti; semantički kriterij i kriterij zamjene prijedloga *prema* nekim drugim prijedlozima ne pokazuju iste rezultate. Rišner (2009: 371) zaključuje da bi se prijedlog *prema* trebao „vratiti“ dativu te navodi kako samo dvije suvremene gramatike prijedlog *prema* svrstavaju samo uz dativ, a to su *Školska gramatika hrvatskoga jezika* S. Ham i *Gramatika hrvatskoga jezika* J. Silića i I. Pranjkovića.

Iako većina suvremenih gramatika navodi prijedlog *prema* uz lokativ, taj bi se prijedlog trebao slagati samo s dativom, jer navedeni kriteriji koji svrstavaju prijedlog *prema* uz lokativ nisu pouzdani. U 19. st. taj se prijedlog slagao s dativom (možemo to zaključiti po različitim nastavcima dativa i lokativa), a po uzoru na Maretića (i Daničića) prijedlog *prema* svrstavao se uz lokativ prema naglasnom kriteriju (iako je i sam Maretić svjestan dvojbi). Raguž i Rišner

navode kako je bolje taj prijedlog smatrati dativnim, a tako je i u *Gramatici hrvatskoga jezika* J. Silića i I. Pranjkovića.

4. VREMENSKO ZNAČENJE

U hrvatskim se suvremenim gramatikama navode sljedeći besprijedložni padeži vremenskoga značenja: genitiv, akuzativ i instrumental. U Maretićevoj gramatici također ti padeži mogu imati vremensko značenje. Značenja proučavanih gramatika usporedit će se s vremenskim značenjima iz knjige *Vrijeme u jeziku i jezik u vremenu* (Glušac, 2019). Glušac (2019: 21) navodi da „ulogu priložne oznake vremena u suvremenome hrvatskom jeziku imaju besprijedložni genitivni, akuzativni i instrumentalni izrazi“. Autorica (Glušac, 2019: 21 – 22) navodi kako se besprijedložni vremenski izrazi opisuju trima podznačenjima: značenjem vremenske točke (odgovara na pitanje *kada?*), značenjem ponavljanja (odgovara na pitanja *koliko često?*) i značenjem vremenske mjere (odgovara na pitanje *koliko dugo?*).

Silić i Pranjković (2007: 202) navode kako vremenski genitiv označuje vrijeme u koje se što zbiva i uglavnom dolazi u službi priložne oznake. Uz takav je genitiv obvezatna pridjevna riječ. Maretić samo navodi da genitiv ima vremensko značenje, a autori *Gramatike hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 234) također navode kako genitiv s atributom znači vrijeme kada se događa radnja. Težak i Babić tvrde da genitiv u rečenici može biti priložna oznaka. U *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr., 2003: 552) navodi se kako genitiv vremena označava vremenski odsječak u kojemu se odvija ono što se izriče predikatom. Katičić (1986: 82) navodi da je genitiv u službi priložne oznake i tada izriče vrijeme. Raguž (1997: 120/121) isto navodi vremenski genitiv u službi priložne oznake i tvrdi da je uz imenicu u genitivu obavezan atribut. Glušac (2019: 23 – 24) također navodi da je uz odrednice vremenskoga značenja u genitivu atribut sintaktički obavezan. Atribut u izrazima vremenske točke i ponavljanja točnije određuje imenicu, a atribut u izrazima vremenske mjere određuje količinu vremena.

U *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković, 2007: 223) navodi se kako je vremenski akuzativ sličan vremenskome genitivu i može se zamijeniti njime te da su pozdravi poseban tip vremenskoga akuzativa. O sličnosti akuzativa i genitiva piše i Glušac (2019: 22 – 32) kada objašnjava genitivna i akuzativna vremenska značenja jer ih zajedno opisuje unutar istoga poglavlja „Genitivni i akuzativni vremenski izrazi“ te ne navodi neku značajnu razliku u njihovu značenju. Maretić isto navodi akuzativ u značenju vremena. Brabec, Hraste i Živković (1963: 231) tvrde da imenice s akuzativom mogu značiti vrijeme te tada označuju kada se radnja vrši, koliko traje radnja, a ponekad i sama imenica pokazuje trajanje radnje. *Gramatika hrvatskoga jezika* (Težak, Babić) i *Hrvatska gramatika* (Barić i dr.) navode kako akuzativ može

biti u službi priložne oznake vremena. Autori *Hrvatske gramatike* (Barić i dr., 2003: 553) navode još i to da se akuzativom vremena označava vremenski odsječak u kojemu se odvija ono što se kazuje predikatom i taj se vremenski odsječak promatra u svojem trajanju. Katičić (1968: 81) tvrdi da imenica u akuzativu može biti u službi priložne oznake vremena i tada se tom oznakom izriče protezanje u vremenu. Raguž (1997: 139) objašnjava kako vremenski akuzativ odgovara na pitanje *kada?*, a vremenski akuzativ za mjeru vremena odgovara na pitanje *koliko vremena?* / *koliko dugo?*.

Instrumental također može imati vremensko značenje¹⁵. Njime se označuju neka specifična vremenska značenja i on je vezan za uzak krug riječi (Silić, Pranjković, 2007: 235). Maretić isto navodi instrumental u značenju vremena. U *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963: 238) navodi se da imenica u instrumentalu koja znači vrijeme objašnjava da se radnje ponavljaju u određeno vrijeme ili da se radnje događaju jednom. *Gramatika hrvatskoga jezika* (Težak, Babić, 2005), *Hrvatska gramatika* (Barić i dr., 2003) i *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* (Katičić, 1986) navode da instrumental može biti u službi priložne oznake vremena. U *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (Raguž, 1997: 153) objašnjava se da instrumental vremena odgovara pitanju *kada* i *koliko vremena*. Glušac (2019: 33) tvrdi da se vremenskim instrumentalom izriče vrijeme u trajanju, u tijeku i odmicanju, a osobitost je vremenskog instrumentala njegovo izrazito dinamično vremensko značenje, dok se genitivom i akuzativom izriče statično vremensko značenje.

¹⁵ O vremenskome instrumentalu pišu Maja Glušac i Vlasta Rišner (2013: 235 – 252) u članku *Vremenski instrumental*. One opisuju besprijedložne i prijedložne vremenske izraze.

5. ZAKLJUČAK

Pri proučavanju padežnih značenja može se zaključiti kako se u svim gramatikama slično navode temeljna značenja padeža. Genitiv je padež s najviše značenja, a genitiv je prvenstveno padež ticanja. Ostala su njegova značenja: posvojni, subjektivi, objektni, eksplikativni, dijelni, genitiv igre, slavenski genitiv, vremenski, genitiv svojstva, ablativni, genitiv podrijetla, emfatični ili genitiv zakletvi, genitiv cjeline (vrijednosti) i genitiv obilja ili oskudice. Genitiv se slaže s najvećim brojem prijedloga, a Silić i Pranjković te Raguž navode najviše prijedloga koji se slažu s genitivom. Temeljno je značenje dativa negranična direktivnost ili smjer kretanja. Maretić, Raguž te Silić i Pranjković navode najviše dativnih značenja. Za razliku od dativa, akuzativom se izriče granična direktivnost. U većini gramatika akuzativ je definiran kao padež „bližega objekta“. U svim se gramatikama navodi da je lokativ padež koji uvijek dolazi s prijedlozima (neke gramatike navode kako je lokativ nekada mogao biti bez prijedloga). U gramatikama se uglavnom navode isti prijedlozi koji dolaze uz lokativ: *na*, *o*, *po*, *pri* i *u*. Upitan je prijedlog *prema* jer ga neke gramatike navode uz lokativ, a neke ne. Temeljno je lokativno značenje prostorno; značenje mjesta u mirovanju. Instrumentalom se najčešće izriče sredstvo, a u svim su gramatikama navedeni isti prijedlozi uz instrumental.

U hrvatskim su gramatikama vrlo slično opisana i navedena padežna razlika. Maretić je vrlo detaljno i opširno opisao padeže. Neka značenja drugačije naziva nego što to bilježe suvremene gramatike, ali isto tumači to značenje kao i suvremeni gramatičari. Jedini je nedostatak njegove gramatike što su primjeri zastarjeli (temelji korpus na Karadžićevim i Daničićevim djelima) te su zbog toga neka značenja ili prijedlozi koje navodi danas zastarjeli. No svakako je njegova gramatika bila uzor suvremenim gramatičarima jer su padežna značenja slično opisana. Može se zaključiti kako Maretić, Raguž te Silić i Pranjković uglavnom navode najviše značenja uz pojedine padeže. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste, Živković, 1963) sadrži poveće poglavlje o sintaksi padeža, također su opširno nabrojana padežna značenja, i značenja prijedložnih značenja. No kao i kod Maretića često su primjeri, koje autori gramatike navode, zastarjeli. Babić i Težak u svojoj gramatici imaju zasebno poglavlje o sintaksi padeža, ali namjena te gramatike je osnovnoškolska te je sve vrlo kratko objašnjeno, npr. ne navode sva značenja prijedloga s padežima. *Hrvatska gramatika* skupine autora je prva gramatika koja čini odmak od tradicionalnog prikaza sintakse padeža. U toj gramatici nema poglavlja o sintaksi padeža nego se osnovne informacije o funkciji padeža daju tabelarnim prikazom, a kroz razna poglavlja u knjizi objašnjavaju se neka padežna značenja. Katičić je

ponudio prikaz sintaktičkoga ustrojstva hrvatskoga jezika utemeljen na velikom korpusu. No on ne tumači prijedložna padežna značenja, a o besprijedložnim značenjima piše unutar različitih poglavlja (npr. o akuzativu unutar izravnoga objekta, imenskog atributa i priložne oznake). Raguž popisuje velik broj značenja te uz neka navodi primjere iz razgovornoga „živog“ jezika, ali značenja detaljno ne opisuje. Silić i Pranjković vrlo detaljno navode i opisuju sva padežna značenja, kako besprijedložna tako i prijedložna.

6. LITERATURA

- Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. 2003. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga
- Brabec, Ivan, Hraste, Mate, Živković, Sreten. 1963. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Gis, Ivana. 2011. Dativ i lokativ u suvremenim gramatikama, *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, Vol. 5. No. 5., 2011., str. 47-55
- Glušac, Maja. 2019. *Vrijeme u jeziku i jezik u vremenu: pojam vremena u hrvatskom jeziku*. Osijek i Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera i Hrvatska sveučilišna naklada
- Glušac, Maja; Rišner, Vlasta. 2013. Vremenski instrumental, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39:1, str. 235-252
- Ham, Sanda. 2002. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Katičić, Radoslav. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Globus
- Maretić, Tomo. ³1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Raguž, Dragutin. 1984. S kojim se padežom slaže prijedlog prema? *Jezik*, Vol. 31. No 4, str. 97-128.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada
- Rišner, Vlasta, 2009. Prijedlog prema između dativa i lokativa, *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti, Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini* / Badurina, Lada ; Pranjković, Ivo ; Silić, Josip (ur.). Zagreb: DISPUT d.o.o. za izdavačku djelatnost, str. 357.-375.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stolac, Diana. 2005. Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 31. No. 1, str. 249-276
- Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.

IZVORI:

<http://ihj.hr/stranica/gramatike-hrvatskoga-jezika/11/>